

Araştırma Makalesi/Research Article

Osmanlı İstihbarat Ağında Hareketlilik: Köprülüler Devri

Ahmet Yüksel* – M. Gökçen Daş Darıcı**

(ORCID: 0000-0002-5592-5495 – 0000-0001-5353-1989)

Makale Gönderim Tarihi

31.07.2023

Makale Kabul Tarihi

12.09.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Daş Darıcı, M. G. – Yüksel, A., “Osmanlı İstihbarat Ağında Hareketlilik: Köprülüler Devri”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 2450-2496.

APA: Daş Darıcı, M. G. – Yüksel, A. (2023). Osmanlı İstihbarat Ağında Hareketlilik: Köprülüler Devri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2450-2496.

Öz

Zirvede kalmak, oraya çıkmaktan zor mudur? Ortaçağ devlet geleneğinde, her açıdan zirveyi görmüş bir devletin zirvede tutunma çabaları sonuç verecek mi, yoksa zaten yarım asırdır süren kötüye gidiş, gerileme ve akabinde kaçınılmaz bir çöküş ile mi sonuçlanacaktır? Klasik tarih müfredatlarında bu sorulara açıklayıcı cevaplar bulunması mümkündür. Fakat bilinen tarihin bilinmeyen taraflarında neler yaşanmıştı? Köprülüler neyi amaçlamış ne kadarını başarmıştı? Günümüz tarihçilerinin üzerinde ittifak ettiği ender konulardan olan Köprülüler Devri'nin başarısının arka planında neler yaşanmıştı?

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ayuksel@cumhuriyet.edu.tr.

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

** Dr., Araştırmacı, Türkiye, gokcen.das@gmail.com.

PhD., Independent Researcher, Turkey.

Bütün bu soruların cevaplarını bulmaya yönelik olan çalışmanın teması; Köprülü Mehmed Paşa'dan başlayarak aynı aileden sadrazamlarla devam eden yarım asra yakın bir süreçte, devlet yönetimiyle ilgili alınan kararlar üzerinde istihbarî faaliyetlerin ne derece etkili olduğunun incelenmesidir.

Çalışmaya dayanak oluşturan kaynak grubunun başında Osmanlı Arşivi'nden temin edilen resmi evrak ile devrin nabzını tutan Osmanlı kronikleri gelmektedir. Bunlardan istifade edilerek neşredilmiş olan yerli ve yabancı çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı istihbaratı, Köprülüler, Köprülü Mehmed Paşa, Casus

Mobility in the Ottoman Intelligence Network: Köprülü Era

Abstract

Is it harder to stay at the top than to get there? In the medieval state tradition, will the efforts of a state that has seen the peak from every point of view give results, or will it result in a deterioration that has already lasted for half a century, a decline and then an inevitable collapse? Of course, it is easy to answer the above questions for people who have studied the Turkish history curriculum since the republic. But what happened on the unknown sides of known history? What did the bridge people aim at, how much did they achieve? What happened against the background of the success of the Köprülüler Era, one of the rare issues that modern historians are allied on? As can be understood from the questions, the theme of the study is whether intelligence activities have had an impact on their management in the nearly half century following Köprülü Mehmed Pasha's loyalty. At the beginning of the source group that forms the basis of the study are the official documents obtained from the Ottoman Archive and the Ottoman chronicles that hold the pulse of the era Jul. The domestic and foreign studies that have been published by taking advantage of them have also been benefited.

Keywords: Ottoman intelligence, Koprululer, Koprulu Mehmed Pasha, Spy.

Giriş

Tarihçilerin sonradan *Köprülüler Devri* diye adlandıracağı dönem, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirildiği 1656 ile başlayıp, Köprülüzade Numan Paşa'nın 1710'da sonlanan sadaretine kadar geçen elli yılı aşkın bir süreyi ifade eder. Bu süre sırayla; IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed'in saltanat dönemlerini

kapsar. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilişi, Osmanlı tarihinde pek alışık olunmayan bir tarzda gerçekleşmişti. Öyle ki bu atama paşanın çağdaşları arasında da şaşkınlıkla karşılanmıştı¹.

17. yüzyıl imparatorluğun en geniş sınırlara ulaştığı, aynı zamanda ilk defa büyük toprak kayıpları yaşadığı bir devirdi. Yüzyılın başından itibaren ülke içinde ve dışında yaşanan olumsuzluklar devleti zor duruma düşürmüştü, saraydan müdahalelerle sık sık yaşanan sadrazam değişiklikleri² merkezî idareyi zayıflatmıştı. Kaynaklara göre Sultan II. Osman'ın tecrübesizliği ve kendi ordusu içerisindeki casusları fark edemeyişi onun feci şekilde öldürülmesinin³ önünü açmıştı. II. Osman'ın öldürülmesinden sonra saltanatın iplerini eline alan IV. Murad'ın katı disiplini ile kısmî bir düzelmeye⁴ görülsede sonrasında ulemanın teşvikiyle çıkan yeniçeri ayaklanmasında, babası Sultan İbrahim'in tahtan indirilip öldürülmesine varan süreç⁵, IV. Mehmed'in en genç sultan olarak saltanatı devralmasıyla sonuçlanacaktı. Bu dönemde, büyük valide Kösem Sultan ve IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan'ın arasındaki çekişmeye sahne olan ve bazı tarihçilerce *Kadınlar Saltanatı* adı verilen dönemde Köprülü Mehmed Paşa sadarete getirilmişti⁶.

¹ Mehmet Halife, *Tarih-i Gilmani*, (Sad. Kamil Su), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 62; Cumhur Bekâr, "Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı", *Tarih Yazımı Dergisi*, (1), Yaz 2019, s. 65.

² Vahid Çabuk, *Köprülüler*, Kültür Bakanlığı Turizm Yayınları, İstanbul 1988, s. 5

³ Mustafa Öksüz, *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it Tevârih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 99; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1982, s.352-353; M. Gökçen Daş Darıcı, *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2022, s. 296-298.

⁴ Abdulkadir Özcan, "Casus", *TDV İA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 168; Dünya *Casusluk Tarihi*, I, Ed. Ercan Arıklı, Artel Yay., İstanbul 1974, s. 14; Çabuk, *Köprülüler*, s. 27; Tahsin Ünal, *IV. Murad ve Bağdad Seferi*, Berikan Yay., Ankara 2007, s. 83-90.

⁵ Metin Kunt, "Naima, Köprülü and Grand Vezirate", *Bağaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler*, Vol. 1, 1973, s. 57.

⁶ *Silahdar Tarihi*, I, Neşr. Ahmed Refik Altınay, İstanbul 1928, s. 225; Mustafa Naima Efendi, *Naimâ Târihi*, IV, Haz. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1967, s. 1781; Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", *MEB İA*, C.VI, İstanbul 1967, s. 893.

Bahsedilen süreçte Venedikliler, Çanakkale Boğazı'na kadar gelip burayı kapatmış⁷, Lehistan-Rusya sınırında Osmanlı aleyhine hareketlilikler⁸ meydana gelmiş, Avusturya hududunda ise sınır ihlâlleri had safhaya ulaşmıştı.⁹ Ayrıca Şam¹⁰ ve Gürcistan¹¹ dolaylarında bazı Kızılbaş, Dürzî, Urban ve Türkmen aşiretleri arasında ayaklanmalar baş göstermişti. Merkezde kul taifesi denen yeniçeri ve sipahiler defalarca ayaklanarak yüzlerce masum insanı öldürdükleri için sükûn ve güven ortamı sarsılmış¹², taşrada ise asilerin başını çektiği çeşitli eşkıyalık ve haramilik hareketleri¹³ Anadolu halkının huzursuzluğuna neden olmuştu. Böyle asayiş ve düzenin bozulduğu bir ortamda¹⁴ sadrazamlık gibi ciddi bir sorumluluğu üstlenmenin ne kadar güç bir seçim olduğu, kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuçtur. Köprülü'nün sadaret görevini kabul için bazı şartlar sunmasının¹⁵, üstelik emsali pek görülmemiş

⁷TS.MA.e, 794 – 21, 29 Zihicce 1053/ 9 Mart 1644; Kunt, “Naima, Köprülü and Grand Veziriate”, s.58; Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, Çev. Nuray Yıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 179; Çabuk, *a.g.e.*, s. 21.

⁸ Lehistan ve Rusya hakkında ahali arasında bazı dedikodular dolaştığından bu memleketlere casuslar göndererek bilgi alınması hakkında Vezir Fazlı Paşa'nın Özi Muhafızı Sivayuş Paşa'ya tahriratı için bkz: *TS.MA.e*, 715 – 30, 29 Zilhicce 1057/ 25 Ocak 1648.

⁹BOA, *A.DVNSMHH.d...*69, s. 77, hüküm: 160, 29 Muharrem 1001/ 5 Kasım 1592; BOA, *A.DVNSMHH.d...*71, s.200, hüküm: 101, 7 Rebiyülevvel 1002/1 Aralık 1593; BOA, *A.DVNSMHH.d...*71, hüküm:426, s.169, 29 Şevval 1001/ 29 Temmuz 1593.

¹⁰ Dürzî, Urban ve Türkmen aşiretlerinin isyan ve tuğyan üzere olduklarına dair bilgiler için bkz: *TS.MA.e*, 748 – 89, 12 Zilhicce 1068/ 10 Eylül 1658.

¹¹ Gürcistan tarafından bazı eşkiya ele başlarının kötü niyetlerle adam toplandıklarına dair duyumlar alındığı için Gürcistan ahvalinin bir casus tarafından öğrenilmesine dair Erciş Mirlivası Mehmed'e bkz: *TS.MA.e*, 850 – 9, 29 Zilhicce 1058/ 14 Ocak 1649.

¹² Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmani (Yayınlanmamış doktora tezi)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000, s. 58.

¹³ Mustafa Akdağ, “Medreseli İsyanları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C: XI/1–4, 1950, s. 361–387. 1950, s. 365; Akdağ, “Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603–1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: II, 1964, s. 1–49; Çabuk, *a.g.e.*, s. 12-15.

¹⁴ Ele geçirilen bir casus ile üç çingenenin asılıp şehrin çeşitli yerlerinde teşhir edilmelerine izin verilmesine dair sadrazamın arzı ve sadır olan hatt-ı hümayun için bkz: *TS.MA.e*, 797 – 52, 18 Recep 1058/ 8 Ağustos 1648. Böyle bir şekilde, toplumda teşhir edilmesi, suç potansiyeli olanlara gözdağı vermek için alınmış münferit tedbirlerden biri olmalıdır.

¹⁵ Şartları özetle şöyleydi:

1. Huzura sunulacak her telhisin mutlaka uygulanması, aykırı emir verilmemesi.

tarzda o şartları kabul ettirmesinin arka planında, entrikalarla yıpranmış sarayın, sadece ülkeyi değil, saltanatı da içinde bulunduğu güç durumdan kurtarmak istemesi yatıyor olmalıdır.

Köprülü ailesinin sadaret süresi boyunca; beş saltanat değişikliği, sınır ötesinde askerî harekâtlar, sınır içinde güvenliği tehdit eden önemli olaylar, Avusturya ve Lehistan başta olmak üzere komşu ülkelerle diplomatik temaslar gibi, istihbarî çalışmaların öznesi olan pek çok önemli gelişme yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler, çalışma içerisinde; iç, askeri ve diplomatik istihbarat başlıkları altında değerlendirilecektir. Ayrıca incelenen dönemdeki istihbarat çalışmalarının yönü sıklıkla, siyasi hiziplere ve karşı istihbaratı önlemeye yönelik faaliyetlere çevrildiğinden, iktidar mücadeleleri ve karşı istihbarat çalışmaları için ayrı birer başlık açılması uygun görülmüştür. Bu noktada istihbarat faaliyetlerine dair bulguların kesintiye uğramaması ve çalışmanın istihbarat temasından kopmaması adına, sadrazamlar hakkında kısa biyografik bilgiler verildikten sonra, sadaretleri sırasındaki istihbarat faaliyetleri, işaret edilen başlıklar altında değerlendirilmiştir. Özellikle Köprülü Numan Paşa'nın sadaretinin iki ay gibi kısa bir süreyi kapsaması ve Köprülü Fazıl Mustafa Paşa hakkında istihbarat özelinde ulaşılabilen kaynakların kısıtlı olması, çalışmanın bu alanını sınırlandırmıştır.

Köprülüler ve İktidar

Köprülüler Devri, Köprülü Mehmed Paşa'nın 1656 senesinde henüz yedi yaşındaki IV. Mehmed tarafından sadarete getirilmesiyle başlamıştı.

2. En küçük rütbeden en büyüğüne kadar yapılacak tayinlere karşılıması.

3.Devlet erkânından birinin teşvikiyle yetkilerinin sınırlandırılmaması ve icraatına müdahale olunmaması.

4. Kendisini sevmeyenlerin sözlerine önem verilmemesi. Bkz: Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *TDVİA*, C.26, s.258; Çabuk, *Köprülüler*, s. 11-12. Metin Kunt, sadece Naima Tarih'inde geçen bu olayın Mustafa Nuri Paşa ve Ahmet Rasim kroniklerinde tekrarlanmasının, sonradan Hammer gibi oryantalistler tarafından da benimsenmesinin olayın gerçekliğini arttırdığını, fakat bu gerçekliğin sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir. Kunt'un tespitine göre Naima, sultan ve sadrazam arasındaki bu olağanüstü "sözleşme"nin tek kaynağıdır. Ne çağdaş tarihçi ne Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ne Vecihi ne Abdi Paşa ne Mehmed Halife'nin buna atıfta bulunduğu, üstelik Naima'nın çağdaşı Silahdar'ın bile kroniğinde bundan bahsetmediğini vurgulamıştır. Bkz. Metin Kunt, a.g.m., s. 57-64.

Osmanlı devletinde çocuk yaşta bir sultanın tahta çıkması yeni sayılmazdı. Padişahlığın bir temsil makamı olduğu düşünülduğünde; sadece Osmanlı soyuna ait bir babadan doğmak bu hakkı kazanmanın asgari şartının yerine gelmesi için yeterliydi.

Fakat ikinci adam olmak o kadar da kolay değildi. Sadarete gelmek için çeşitli saray hizmetleri, önemli görevler, iyi referanslar ve biraz da talihin yardımı gerekiyordu. Fakat Köprülü Mehmed'in saray mutfağındaki görevinden sadaret makamına uzanan süreci, talihten biraz fazlasına işaret ediyor.

Mehmed Paşa, 1575 yılında Arnavutluk'un Berat Sancağı'na bağlı Rudnik köyünde doğmuş ve küçük yaşta devşirilerek İstanbul'a getirilmişti. Eşinin Amasya Sancağı'na bağlı Köprü kasabasından olmasından ve zamanının büyük bölümünü orada geçirmesinden dolayı *Köprülü*¹⁶ ismiyle anılmıştır. Mehmed Paşa, sarayda ilk olarak IV. Murad zamanında Matbah-ı Amire'de (Saray Mutfağı) görevlendirilmişti.

Hassa odalı Hüsrev Ağa'nın himmetiyle Enderun'da büyük odalı ve ardından Hazine-i Amire hizmetçisi olmuş fakat kaynaklara göre geçimsizliği, haşın yaradılışı ve serkeşliği nedeniyle sipahilik ile taşraya çıkarılmıştı. 1628'de Hüsrev Paşa'nın sadrazam oluşu, Mehmed Paşa'nın hazinedarlık vazifesinin önünü açmış, aynı yıl İran'a düzenlenen seferde, Köprülü, Sadrazam Hüsrev Paşa'ya kılavuzluk yapmıştı. Hüsrev Paşa'nın katledilmesi, onun kariyerini de etkilemiş; bu olaydan sonra Amasya'ya dönerek bir süre burada sancak beyliğinde bulunmuştur. 1628'den sonra bazı voyvodalıklar, İstanbul'da ihtisap ağalığı, Tophane nazırlığı, silahdarlık, sipahiler ağalığı, cebecibaşı gibi görevlerde bulunmuş, Çorum sancak beyi iken Bağdad seferine katılmıştır (1638)¹⁷.

1647'de Karaman beylerbeyi olarak, Sivas yöresinde ayaklanan Varvarî Ali Paşa isyanını bastırmakla görevlendirildiyse de başarısız olup Ali Paşa'ya esir düşmüş, öldürülmek üzereyken İpsir Paşa'nın ani baskınıyla kurtulmuştur¹⁸. Bu hadise onun hayatındaki kırılma noktası

¹⁶ Kendisi vezir olduktan sonra kasabaya *Veziroköprü* denmeye başlanmıştır. Kasaba bugün de aynı adla anılmaktadır. Bkz: *Silahdâr Tarihi*, I, s. 225; Çabuk, a.g.e., s. 1.

¹⁷ 'İsâ-Zâde Tarihi, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s. 71; Altınay, a.g.e., s. 18; Çabuk, *Köprülüler*, s. 2.

¹⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 3-4; Çabuk, a.g.e., s. 3; Mahmut Duman, *Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve*

olmuştur. Bu olaydan sonra Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde kapıcılar kethüdalığına getirilmiş, Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra sadrazam olan Sultanzâde Mehmet Paşa'nın sadaretinde ise Trabzon valiliğine tayin edilmiştir. 1647'de Sultan İbrahim'in yedinci hasekisine paşmaklık olarak verilen Şam Eyaleti'ne mütesellim olarak atanmıştır. 1651'de yakın dostu ve hemşehrisi olan Mimar Kasım Ağa'nın, Darüssaade ağası Süleyman Ağa'ya tavsiyesi üzerine Kubbe Altı Veziri yapılmış, böylece kendisine sadrazamlık yolu açılmıştır¹⁹. Boynueğri Mehmed Paşa'nın sadarettten düşürülüp, kendisinin o makama getirilmesinde ise yine gizlice kulis çalışmaları yaptığı müttetikleri Mimar Kasım Ağa, saray hocası Mehmed Efendi ve Reisülküttap Şamî-zade Mehmed Efendi başrol üstlenmişti²⁰.

Köprülü Mehmed Paşa'nın büyük oğlu olan Fazıl Ahmed Paşa, babasına verilen söz üzerine ölümünden sonra henüz 26 yaşındayken sadramlığa getirilerek, Osmanlı tarihinin en genç sadrazamı olmuştur. Sokullu'dan sonra en uzun süre görevde kalmış olan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaret dönemi de yoğun istihbarat çalışmalarının yapıldığı bir dönemdir.

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 16 yaşından itibaren, *Kasım Paşa, Sahn-ı Semân* ve *Sultan Selim* medreselerinde “paşazâde” unvanıyla müderrislik yapmıştır²¹. Ancak âlimler arasındaki ihtilaflar nedeniyle, babasının tavsiyesi üzerine mülkiyeye geçmiş, 1659'dan itibaren Erzurum ve Şam valiliklerinde bulunmuştur²².

Halep Beylerbeyliğine atandığı sırada babasının rahatsızlanması üzerine, merkeze davet edilmiş, kendisine önce sadaret kaymakamlığı tevcih edilmiş, ardından, babasının vefatı üzerine, sadrazamlığa tayin olunmuştur (1 Kasım 1661)²³. Sadarete gelmeden önce babası,

Faaliyetleri, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 15.

¹⁹ *Silahdar Tarihi*, I, s. 225; *Naima Tarihi*, IV, s. 1781.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: *Silahdar Tarihi*, I, s. 225; *Naima Tarihi*, IV, s. 1781; Tayyip Gökbilgin, “Köprülüler”, *MEB İA.*, C.VI, İstanbul, 1967, s. 893.

²¹ *Silahdar Tarihi*, I, s. 658; Abdülkadir Özcan, “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa”, *TDV İA*, C. 26, Ankara 2002, s. 260.

²² Sultan Murat Topçu, “ Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın Bani Kişiliği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.8, 2010, s. 69.

²³ *Silahdar Tarihi*, I, s. 618; Özcan, a.g.m., s. 260.

kendilerine rakip olabilecek iç odakları sindirdiğinden, onun görev süresince istihbarat çalışmaları, dış meseleler üzerine yoğunlaşmıştır.

Ailenin ön plana çıkan üçüncü ismi olan Fazıl Mustafa Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğlu ve Fazıl Ahmed Paşa'nın, kendisinden üç yaş küçük kardeşidir. Fazıl Mustafa Paşa da sadrazamlığa atanmadan önce çeşitli saray vazifelerinde bulunmuştur. Bunların ilki, babasının sadareti döneminde dergâh-ı âlî müteferrikalığına tayin edilmesidir²⁴(1660). Daha sonra, eniştesi olan sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın isteğiyle Temmuz 1680'de Kubbealtı'nda yedinci vezirliğe getirilmiş²⁵ aynı yıl Valide Turhan Sultan ve padişahın kardeşlerinin İstanbul'dan sevki ve korunması vazifesi ve altıncı vezirlik rütbesiyle Edirne'ye gönderilmiştir²⁶. Viyana seferi sırasında Edirne kaymakamlığı vazifesiyle dördüncü vezirliğe yükseltilen Fazıl Mustafa Paşa, 1683 sonlarında Niğbolu Sancağı ilhakıyla Özi muhafızı ve Babadağı serdarı²⁷ olmuştur.

Onun sadareti dönemi de tıpkı Köprülü Mehmed Paşa gibi, ülke içi ve dışı karışıklıkların yoğun olduğu bir döneme tesadüf etmektedir. Dolayısıyla Fazıl Mustafa Paşa'nın istihbarat kanallarının yönü, öncelikle saray entrikalarına çevrilmiştir.

Köprülü ailesinden sadrazamlığa getirilen dördüncü isim olan Amcazade Hüseyin Paşa, ailenin kurucusu olan Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Fazıl Ahmed ve Fazıl Mustafa Paşaların sadaretleri zamanında, onların amcasının oğlu olması dolayısıyla, "Amcazade" lakabı ile tanınmıştır.

²⁴ Dergâh-ı âlî müteferrikalığı; başlangıçta Eflak-Boğdan gibi voyvodaların idarecilerinin çocuklarının rehin alınarak, sarayda sultana sadakatle yetiştirilmesi usulüne dayanan uygulamaysa da zamanla, soy ve mevki açısından; vezirler, şeyhülislam, beylerbeyleri gibi seçkin şahısların çocuklarının da dâhil edildiği, çeşitli saray hizmetlerinde görevlendirilen zümredir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *TDV İA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 183.

²⁵ *Silahdar Tarihi*, I, s. 731.

²⁶ Özcan, a.g.m., s. 260.

²⁷ Yusuf Sağır, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, (yayınlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s. 61; Özi muhafızıyken kendisine Kamanıçe eyaleti de tevcih edilmişti. Bkz: *BOA, AE.SMMD.IV.*, 91 – 10758, 23 Safer 1096/ 29 Ocak 1685.

Onun saray ile ilk teması, Leh seferine giden padişah IV. Mehmed ve Haseki Sultan'a hediyeler sunması yoluyla olmuş ve bu sayede Haseki Sultan'a intisap etmiştir.

Fakat talih her zaman ondan yana değildi. Zira Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın maiyetinde katıldığı Viyana seferinin (1683) bozgunla sonuçlanması üzerine önce hapsedilmiş ardından 1684 yılı başında Şehrizor beylerbeyliği kendisine tevcih edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Takip eden süreçte, Kastamonu Sancağı ile Gelibolu civarındaki Çardak muhafızlığına, 1689'da ise vezirlik rütbesiyle Boğazhisar muhafızlığına tayin edildiyse de yıldızının parlaması, Sakız Adası'nın Venediklilerden geri alınması neticesinde gerçekleşecektir. 13 Aralık 1694'te kaptan paşalık vazifesindeyken Sakız'ın geri alınmasından sonra 1695 Mayıs ayında bu adanın muhafızlığına, aynı yılın Kasım ayında Karaman ve Adana valiliklerine tayin edilmiştir. 1696 Eylül ayında Belgrad muhafızlığına atanan Amcazade Hüseyin Paşa'nın bu görevi²⁸ sadrazamlıktan önceki son vazifesidir. Çünkü onun sadarete getirilmesi Osmanlı kaynaklarında *Zenta Faciası* olarak ifade edilen ve Avusturya başkumandanı *Prens Eugene de Savoie*'nin, Osmanlı ordusunun içine kadar soktuğu casuslarının²⁹ üstün hizmetlerinin görüldüğü Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın öncesinde, savaş tertibatına dair öne sürdüğü isabetli, fakat o dönemde dikkate alınmamış görüşleri³⁰ neticesinde gerçekleşmişti.

İlgili başlıklarda değinileceği üzere; Amcazade Hüseyin Paşa sadrazamlık vazifesi boyunca, diplomasi konusunda yetkin, ülke içi istihbaratın önemine vakıf ve sınır ötesinde tehdit henüz ortaya

²⁸ Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *TDV İA*, C.3, İstanbul 1991, s. 8-9.

²⁹ Hakan Karagöz, "Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı: Habsburg Gözüyle Prens Eugen'in 1697 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi (ANKARAD)*2020, 1(2), s. 532, 533, 537, 553; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1950, s. 481.

³⁰ Bu sefer esnasında Amcazade Hüseyin Paşa Belgrad muhafızı bulunmaktaydı. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa ve Sultan II. Mustafa huzurunda iki kez toplanan savaş meclisinde Temeşvar tarafına gidilmemesi gerektiğini, gerekçeleriyle ısrarla savunduysa da diğer paşalara ve Sultan'a kabul ettiremedi. Selim Hilmi Özkan, *Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa (1644-1702)*, Vezirköprü Belediyesi, Vezirköprü 2010, s. 57-59.

çıkmamışken tedbir alma konusunda etkili bir devlet adamı görüntüsü çizmektedir.

Köprülü ailesine mensup son sadrazam Numan Paşa, Fazıl Mustafa Paşa'nın en büyük oğlu ve Köprülü ailesi içinde, sadarete en kısa süre kalan sadrazamdır. Sadarete getirilmeden önce çeşitli saray hizmetleri ile diğer idarî ve askerî görevlerde bulunmuştur. 1691'de babasının ölümünden sonra Köprülü evkafının mütevellisi olmuş; 1696'da masraflarını karşıladığı 150 piyade ile II. Mustafa'nın ikinci Avusturya seferine katılmıştır³¹. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı sırasında kubbe vezirlerinin altıncısı olarak Dîvân-ı Hümâyun üyesi olmuştur. Erzurum ve Kütahya valiliklerinde de bulunan Numan Paşa, Kütahya valiliği esnasında 1703'te İstanbul'da çıkan isyanı bastırmak üzere merkeze çağırılmış, isyanın bastırılmasının ardından aynı yıl Eğriboz'a, ertesi yıl Girit'in tahririni yapmak üzere Kandiye muhafızlığına görevlendirilmiştir³². 1708'de İstanbul'da II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'la evlenmiştir³³. Dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşa tarafından en tehlikeli rakip olarak görülen ve merkezden uzaklaştırılmaya çalışılan Numan Paşa, onun yerine sadrazamlığa tayin edilmiştir³⁴. Fakat onun sadareti de uzun sürmemiştir. İki aylık görev süresince kendisinden beklenen hizmetleri dahi yapamamıştır. Numan Paşa'nın sadaretini, kısaca özetlemek için devrindeki bazı kaynaklara göz atmak yeterlidir. Nitekim Silahdar Mehmed Ağa, *Nusretname* adlı eserinde, onu ve görev süresinde gelişen olayları şöyle ifade etmektedir:

*Numan Paşa gerçi ilmiyle âmil, iyi hal sahibi, olgun, hakka razı, adaletli, halkperver ve zulümden sakınan, yüksek yaradılışlı bir kimseydi fakat iktidarının yuları, başkalarının elinden olduğundan bütün hizmetler ortada kaldı. Böylece bütün reziller ve şer sahipleri ayağa kalktı bundan sonra büyük fitneler kopacaktır denilmeye başlandı*³⁵.

³¹ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Nûman Paşa", *TDV İA*, Ankara 2002, s. 265.

³² *Nusretname*, s. 215

³³ *Nusretname*, s. 258

³⁴ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Nûman Paşa", *TDV İA*, C.26, Ankara 2002, s. 265.

³⁵ *Nusretname*, s. 897.

Siyasî Hizipler ve İstihbarat

Siyasi hizipler, siyasi çıkarların doğurduğu güç odaklarıdır. Bunlar birbiriyle doğal olarak rekabet etmek zorunda olan şehzadeler başta olmak üzere; Beylerbeyi, Yeniçeri Ağası, Kaptan-ı Derya gibi askerî sınıfa mensup üst düzey idarecilerin yanı sıra, sadrazamlar, vezirler, devlet yönetiminde söz sahibi olan diğer sivil bürokratları kapsar. Bu güç odakları, kendi içinde ve birbirleriyle olan mücadelelerinde, I. Süleyman zamanından itibaren, hizmetlerinde casus bulundurmaya alışkanlık haline getirmiştir³⁶. Dolayısıyla çalışmanın teması olan Köprülü ailesine mensup sadrazamların ilk işlerinin, mevcut konumlarını sağlamlaştırma gayesiyle bir casusluk ağı oluşturup ondan alabildiğine istifade etmek olduğunu söylemek kolaylaşıyor.

Köprülüler ailesinin ilk sadrazamı olan Mehmed Paşa da kurduğu geniş casusluk şebekesi kanalıyla hem sarayda hem diğer devlet kurumlarındaki gelişmeleri takip etmiş, hatta söz konusu şebeke içerisinde faaliyet gösteren casusları, tüm yaşananlardan kendisini saati saatine haberdar etmişti³⁷.

Köprülü Mehmed Paşa'nın kurduğu casusluk ağı o denli işlevseldi ki çeşitli ihsan ve taltiflerle kendisine bağladığı Piri Çavuş ve Halife Koca adlı sipahi ocağına mensup kâtiplerden casus olarak yararlanmış, o sayede ocaktaki en gizli gelişmelerden haberdar olmuştu³⁸. Onun casusluk ağı ile ilgili olarak dönem kaynaklarında da dikkat çekici bilgiler yer almaktadır. Mesela *Fındıklılı Süleyman Efendi* paşanın daha sadrazam olmadan evvel saray silahtarını kendisine casusluk etmek üzere görevlendirdiğini, sadarete getirildikten sonra ise selefi Boynueğri Mehmed Paşa'ya casusluk ettiği gerekçesiyle önceki silahtar Mustafa Paşa'yı katlettirdiğini³⁹ nakletmektedir. *Naima* ise, Köprülü ile casusları arasındaki bilgi alışverişinin Mabeyn'de bulunan bir mehter vasıtasıyla gerçekleştiğini, Abaza Hasan Paşa isyanı esnasında, Abaza ile sipahiler arasındaki gizli bağın deşifre edilmesinin Köprülü'nün casusluk ağı

³⁶ Ahmet Yüksel, "Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk", *History Studies*, V.9, Issue 2, 2017, s. 277.

³⁷ İlgürel, a.g.m., s.258; Taner Timur, a.g.m., s. 415-416; Çabuk, a.g.e., s. 25, 45; Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, X, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990, s. 166.

³⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, TTK Yay., Ankara 1983, s. 368-369.

³⁹ Öksüz, a.g.e., s. 192-200.

sayesinde gerçekleştiğini kaydetmiştir⁴⁰. Zaten 16. asırdan itibaren yaşanan casusluk hareketlerindeki bu yoğunluk yerli ve yabancı birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, Osmanlı istihbaratına ilişkin bilimsel çalışmalar o sayede artmıştır. Mesela erken dönem Osmanlı istihbaratı konusunun da dâhil olduğu önemli çalışmalarıyla bilinen Gabor Agoston da, Osmanlıların 16. asırda sağlam bir casusluk şebekesine sahip olduklarını⁴¹ ifade etmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın klik olarak en yakın rakibi Abaza Hasan Paşa'ydı. O, bir hileyle Köprülü Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırmak için türlü eylemler içerisinde bulunmuştu⁴². Ama paşanın casusları tetikteydi ve rakibinin her bir adımından efendilerini haberdar ediyorlardı. Köprülü Mehmed Paşa o sayede kendisine karşı düzenlenecek bir suikasttan kurtulmuştu⁴³. Sıra Abaza Hasan Paşa'dan kurtulmaya gelmişti. Bunun için bütün bir imparatorluk tarihi boyunca uygulanagelmış olan taktiğe başvurdu ve Abaza'yı merkezden uzaklaştırmak için Halep Valiliği'ne tayin ettirdi. Ancak Abaza Halep'e gitmeme noktasında direnç gösterince kendisini o sırada sefer halinde bulunan Erdel'e davet etti⁴⁴. Köprülü'nün gayesi elbette onu ortadan kaldırmaktı. Ancak Köprülü'nün zulmünden kaçan yüksek rütbeli askerlerin desteğini arkasına alan Abaza Hasan Paşa'nın casusluk şebekesi de boş durmuyordu. Nitekim Köprülü'nün planını öğrenip Abaza'yı Erdel seferine katılmaktan vazgeçiren casuslardan gelen uyarılar olmuştu⁴⁵.

Abaza Hasan Paşa'nın sefere katılmadığı gibi etrafına büyükçe bir kuvvet toplamış olması Köprülü'nün elini güçlendirdi. Şeyhülislam, Abaza için *"İslam askeri düşman ile muharebe ederken, fesat çıkarıp*

⁴⁰ Mustafa Naima Efendi, *Naimâ Târîhi*, IV, Haz. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1967, s. 1722, 1810-1811.

⁴¹ Gábor Ágoston, "Information, ideology, and limits of imperial policy: Ottoman grand strategy in the context of Ottoman-Habsburg rivalry", *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, Cambridge 2007, p. 79-82.

⁴² İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III*, İstanbul 1961, s. 42.

⁴³ İlgürel, a.g.m., s. 259.

⁴⁴ *TS.MA.e*, 560/ 91, 29 Zilhicce 1097/ 16 Kasım 1686.

⁴⁵ İlgürel, a.g.m., s.259. Erdel üzerine düzenlenecek olan sefer için gerekli olan erzak, levazimat vesaireye dair maliyeden müdevver defter için bkz: *BOA, MAD.d.* 2998, 29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658.

gazaya gitmeyen kâfirden eşşedir” şeklinde bir fetva çıkardı. Köprülü rakibini ortadan kaldırmanın meşru zeminini oluşturmakla meşgulken istihbarat akışı devam ediyordu. Abaza Hasan Paşa'nın kuvvetleri arasına sızdırdığı casusları karşı taraftaki her bir gelişmeyi kendisine aktarmaktaydı⁴⁶. O sayede Abaza'nın destekçisi bazı sipahi ve yeniçerilerin kendisine yönelik suikast planlarından haberdar olmuştu. Bunun üzerine 7 bin kadar sipahinin adını defterden sildirmekle kalmamış, ele geçirildikleri yerde öldürülmelerini Murtaza Paşa'ya havale etmişti⁴⁷. Alınan emre uygun olarak ele geçirilen sipahilerin öldürülmeye başlanması Abaza Hasan üzerine çıkılacak sefer için askerlerin mevcut gönüllülüğünü artırdı. Hatta mücadelenin asıl sebebinin Abaza Hasan ile Köprülü arasındaki kişisel husumet olduğundan birbirlerinin kanını dökmek gibi bir vebal altına girmek istemediklerine dair sesler yükseldi. Köprülü, ordugâhtaki casusları sayesinde her bir fısıltıdan haberdardı. Öyle ki casusları kanalıyla edindiği *“Abazayla cenk meydanına çıktığımızda Müslüman kanı döküleceğine, Sadrazam'ı Abaza'ya veririz, maslahat hâsıl olur”* yönündeki bir duyum, onu Abaza üzerine bizzat sefere çıkmaktan vazgeçirmişti. Asileri ezme görevi verilen Murtaza Paşa, Abaza Hasan Paşa üzerine gönderildi⁴⁸. Ayrıca civar sancakların kadı ve mütesellimlerine Abaza Hasan ve suç ortalarının yakalanması⁴⁹ ve ele geçirilen mallarının devlet hazinesine aktarılması⁵⁰ için emirler çıkarıldı.

Murtaza Paşa'nın kuvvetleri karşısında ağır kayıplar alarak Halep'e sığınan Abaza Hasan'ın ordusuna, tebdil surette casuslar gönderilmiştir. Casusların ordu içinde yaydığı haberler neticesinde ordunun inanç ve mukavemeti iyice kırılmış, kendisine bağlı asker sayısı oldukça azalmıştı. Bunun üzerine Abaza Hasan Paşa, Murtaza Paşa'ya anlaşma teklifinde bulundu.

Murtaza Paşa tarafından; kendisi hakkında hükümdara yazılacak bir şefaht mektubu sayesinde affettirileceği hilesiyle kandırılan Abaza

⁴⁶ *Naima Tarihi*, IV, s.1722, 1810-1811.

⁴⁷ Çabuk, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁸ Aksun, *a.g.e.*, s. 215; Çabuk, *a.g.e.*, s. 54-62; Daş Darıcı, *a.g.e.*, s.158-159.

⁴⁹ BOA, *A.DVNSMHHM.d.*. 92, hüküm: 293, s.53, 29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658; BOA, *A.DVNSMHHM.d.*. 92, hüküm: 295, s. 54, 29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658.

⁵⁰ BOA, *C..ML.*, 430 – 17424,8 Cemaziyelevvel 1070/21 Ocak 1660.

Hasan Paşa ve otuz kadar yakın adamı, bir gecede öldürtülerek başları İstanbul'a gönderilmişti⁵¹.

Böylece Köprülü hem yakın rakibinden kurtulmuş, hem konumunu sağlamlaştırmış, hem de Sultanın kendisine olan güven ve itimadı iyice artmıştı.

Köprülü'nün bir diğer yakın rakibi de Deli Hüseyin Paşa'ydı. Kendisi, Girit seferindeki yararlılıklarıyla⁵² göz doldurmuş, Sultan IV. Mehmed ve Valide Turhan Sultan'ın teveccühüne⁵³ mazhar olmuş, çeşitli görevlerden sonra vezirlik makamına yükseltilmişti. Hatta ikinci vezirlik payesi ile vazifelendirildiği Girit muhafazasındaki başarıları sayesinde sadaret için düşünülmüştü. 28 Şubat 1656'da Süleyman Paşa'nın yerine sadrazamlığa tayin edilmiş, sadaret mührü Girit'e gönderilmişti. Bu durumda Zurnazen Mustafa Paşa da sadaret kaymakamı olmuştu. Ancak sadaret mührü daha Girit'e ulaşmadan Zurnazen Mustafa Paşa asaleten sadrazamlığa getirilmiş; böylece Hüseyin Paşa haberi bile olmaksızın azledilmiş sayılmıştı⁵⁴. Kendisi ayrıca oldukça taraftarı bulunan meşhur bir figürdü⁵⁵. Girit ve Hanya muhafazasında gösterdiği yararlıklarının⁵⁶ yanında maiyetindeki bazı yeniçerilerin ihtiyaçlarını kendi malından ödemiş olması⁵⁷ şöhretine kaynaklık eden gelişmelerdendi. Buna ilaveten Girit'te uyguladığı adil vergi sistemi⁵⁸ ile kurmuş olduğu vakfın yürüttüğü faaliyetlerin⁵⁹ yarattığı hoşnutluk da

⁵¹ Aksun, *a.g.e.*, s.215; Çabuk, *a.g.e.*, s. 54-62; Daş Darıcı, *a.g.e.*, s. 158-159.

⁵² *TS.MA.e* 697 -12, 14 Rebiyülevvel 1063/ 12 Şubat 1653.

⁵³ *TS.MA.e*, 704 – 39, 29 Zilhicce 1065/ 30 Ekim 1655; Sultan IV. Mehmed tarafından, kılıç ve kaftan hediye edilmiştir. *Bkz TS.MA.e*, 528 – 87, 29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658.

⁵⁴ Mücteba İlgürel, "Hüseyin Paşa, Deli", *TDV İA*, Ankara 1999, s.4.

⁵⁵ Deli Hüseyin Paşa, sırayla Mısır ve Vidin valiliklerine tayin edilmiş, Girit'te Serdar unvanı ile büyük kahramanlıklar göstermiş ve adayı Venediklilerden temizlemiştir. Böylece gerek padişah ve Valide Turhan Sultan nezdinde gerekse halk nezdinde itibar kazanmıştı. *Bkz: Çabuk, Köprülüler*, 55-56.

⁵⁶ *TS.MA.e*, 877 – 71, 11 Rebiyülahir 1063/ 11 Mart 1653.

⁵⁷ *TS.MA.d* 5995, 29 Zilhicce 1062/1 Aralık 1652.

⁵⁸ Mücteba İlgürel, *a.g.m.*, s. 4-6.

⁵⁹ Hüseyin Paşa'nın vakıf faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yusuf Sağır, "Gâzî Hüseyin Paşa'nın Girit'teki Vakıf Eserleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/2, p. 285-301, Ankara 2013. Surre Defterleri için bkz: *EV.HMK.SR.d*, 12, 29 Zilhicce 1063/ 20 Kasım 1653; *EV.HMK.SR.d*, 26, 29 Zilhicce 1064/ 10 Kasım 1654; *EV.HMK.SR.d*, 31, 29 Zilhicce 1066/ 18 Ekim 1656; *EV.HMK.SR.d*, 39, 29 Zilhicce 1067/8 Ekim 1657; *EV.HMK.SR.d*, 45,

taraf tar sayısını artırmıştı. Öte yandan bahsedilen durum, paşanın yükselişini bir tehdit olarak algılayan İstanbul'daki rakiplerinin kendisine karşı çeşitli entrikalar yürütmelerine yol açmıştı⁶⁰.

Köprülü Mehmed Paşa da casusluk şebekesi vasıtasıyla Deli Hüseyin Paşa hakkında oldukça geniş malumat edinmişti.⁶¹ Ancak elde ettiği veriler Deli Hüseyin Paşa'nın nüfuzunu sarsmaya yetmedi. O nedenle 1 Mayıs 1658 tarihinde onu serdarlıktan azletti ve Edirne'ye getirtti. Maksudı onu münasip bir şekilde katletmekti. Sarayda epeyce güçlü bir casusluk ağı olduğu ifade edilen⁶² Deli Hüseyin Paşa, destekçileri sayesinde Sadrazamın tertibatından haberdar oldu. Aynı destekçilerin Sultan nezdindeki teşebbüsleri sayesinde de Kaptan-ı Deryalık makamına tayin edilmişti.⁶³ Köprülü bu atamaya ses çıkarmadı. Çünkü o, Deli Hüseyin Paşa'nın yeni görevini yürütürken adalar eşrafı ve beylerinden rüşvet aldığı gibi suçlamalarla azlini, hatta katlini sağlamayı planlamıştı. Ancak Deli Hüseyin Paşa'nın adamları bu planı da öğrendiler ve kendisine gizlice "*Sakin ola ki, derya beylerinden, tersaneden ve adalardan bir şey almayasın, bin canın olsa birini kurtaramazsın*"⁶⁴ mesajını iletiler. Bu nedenle Deli Hüseyin Paşa, kaptanlık görevi süresince kendisine sunulan *köle, saat, çuha, kumaş, ehram* vb. hiçbir hediye kabul etmemişti. Köprülü, planını tatbik edemeyeceğini anlayınca Deli Hüseyin Paşa'yı 1658 Kasım'ında Rumeli beylerbeyliğine tayin ettirdi⁶⁵.

29 Zilhicce 1068/ 27 Eylül 1658. Uzun yıllar vakfın Mekke ve Medine'ye surre alayı gönderdiği takip ediliyor.

⁶⁰ Tahsin Yıldırım, *Girit Serdarı Gazi Deli Hüseyin Paşa Hayatı, İcraatı ve Hayratı*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2019, s.64-67.

⁶¹ İçki ve kadınlara olan düşkünlüğü, bazı hediyeler kabul etmesi, ayrıca Girit'in fethinin gecikmesinin Paşa'nın beceriksizliğine hamletmek ve sefer için gönderilen para ve mühimmatı yerli yerinde kullanmamak, zimmetine geçirmek gibi suçlamalarla kulis çalışmaları yapmıştı. Bkz: *Naima Tarihi* IV, s. 1782.

⁶² Ayşe Pul, *Girit Savaşları ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlihi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.37, 52, 55; *Fezleke* II, s.944-946.

⁶³Çabuk, a.g.e., 57.

⁶⁴ *Naima Tarihi* IV, s.1784.

⁶⁵*Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, Haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi), 1993, s.130

Hüseyin Paşa, yeni görev mahallinde de Köprülü'nün casusluk ağı tarafından sıkı bir şekilde izlendiğinin farkındaydı. O nedenle Girit'te edindiği birikimle yetinmeye çalıştı. Ancak kısa bir süre sonra yanındaki leventlerin ulufelerini karşılayamaz bir duruma düştü. Çareyi zenginlerden "zahire-baha"⁶⁶ adıyla bir vergi toplamakta buldu. Verginin tahsiline girişilmesinden hemen sonra durum İstanbul'a arz edildi. Köprülü, gelen şikâyet dilekçeleriyle birlikte durumu Sultan'a arz etmesi için *Filibe kadısı Süleyman Efendi*'yi görevlendirdi. Bu şekilde Sultan durumdan haberdar edilince, Hüseyin Ağa tatlı bir dille başkente çağırıldı⁶⁷. Hatta kürk giydirilip padişah ile görüştürüldü. Fakat aynı günün akşamı Köprülü ile Sultan'ın gerçekleştirdiği görüşmenin ardından Deli Hüseyin Paşa'nın katline izin çıktı. Paşa tutuklanıp Yedikule'ye hapsedildi ve 29 Aralık 1658 tarihinde idam edildi⁶⁸.

Siyasi hizipler yalnız sadrazamların değil, çoğu zaman sultanların da kaderini belirleyen gelişmelerin fitilini ateşliyordu. Bu yüzden rakipler hakkında yürütülen kulis çalışmalarının takibi elbette sadret ve saltanat cephesi için hayati önem taşıyordu. Bu takibin yapılmasının en işlevsel yolu ise kuşkusuz casusluk kanalından geçiyordu. Nitekim Fazıl Mustafa Paşa'nın sadret yıllarına tesadüf eden Osmanlı-Avusturya savaşları boyunca kendisi cephedeyken, idare merkezinde yaşananlar hakkında şahsına ayrıntılı bir rapor sunulmuştu. Aldığı bilgilere göre *İstiska*⁶⁹ hastalığından mustarip olan II. Süleyman'ın ölmesi durumunda yerine IV. Mehmed'in oğullarından birinin tahta oturtulması için ulema ve bürokratlarca çeşitli hazırlıklar yapılmıştı⁷⁰. Hazırlığı yapanların başında IV. Mehmed'in imamlığını yapan ve Rumeli Kazaskerliğinden ayrılma İbrahim Efendi vardı. Onun etrafında toplanıp kendisine muhalif olanlar, Fazıl Mustafa Paşa sefere çıkar çıkmaz padişahı tahtından indirerek yerine IV. Mehmed'i geçirmeye karar vermiş, bunun için Kadıköy'de bir toplantı düzenlemişlerdi. Taht değişikliğinin yapılabilmesi için Sultan'ın başkentten uzaklaştırılıp Edirne'ye gönderilmesi planlanmıştı. Hatta bu

⁶⁶ Hammer bu miktarın çok az olduğunu eğer iddialar araştırılsaydı şikâyetlerin düzmece olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir. Hammer, *a.g.e.*, s.54.

⁶⁷ Pul, *a.g.e.*, s.129.

⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 166; *Naima Tarihi IV*, s. 1827; Çabuk, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁹ Ödem, böbrek fonksiyonlarının bozulmasıyla alakalı bir hastalık olması muhtemeldir.

⁷⁰ Çabuk, *a.g.e.*, s. 172.

iş için, Fazıl Mustafa Paşa'nın yanında bulunan ve II. Süleyman'ın silahtarlığı görevini yapan Beyzâde Ali Ağa'yı kullanmak istediler. Fazıl Mustafa'nın güvenilir casusu *Silahtar Ali Ağa* ise tüm bu durumu vakit kaybetmeksizin sadrazama iletmişti. Durumdan haberdar olan Fazıl Mustafa Paşa, Belgrad'a düzenlenmesi planlanan sefer konusunda müşavere yapılacağı bahanesiyle, söz konusu tertibatı düzenleyen ve katılım sağlayan herkesi otağına davet etti. Kadıköy toplantısına katılan *İbrahim Efendi, Celeb Ahmed Efendi, Şâbân-zâde Mehmed Efendi ve Tefvîkî Mehmed Efendi* aynı gün tutuklanıp Kıbrıs adasına sürgün edildi⁷¹. Bu sayede saltanat ve sadaret için büyük bir tehdidi bertaraf etmiş oldu. Fâzıl Mustafa Paşa'nın Belgrad'a hareketinden bir hafta sonra, 22 Haziran 1691 tarihinde padişah II. Süleyman Edirne'de vefat etti. Herhangibir hadise yaşanmaması için vakit kaybedilmeden padişahın küçük kardeşi Ahmed (II. Ahmed) tahta oturtuldu. Böylece, Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa görevinde kalarak çıktığı sefere devam edebilmiştir.

İç İstihbarat

Ülke içinde huzur ve güven ortamının temin edilmesi siyasî otoritelerin birincil vazifesidir. Çünkü sınır içi güvenliğini sağlayamamış hiçbir devlet sınırları ötesinin denetimini asla sağlayamaz, olası tehdit ve tehlikelerin önüne geçemez. Osmanlı merkez idaresinin temsilcileri de aynı fikirde olmalı ki kuruluştan itibaren iç güvenliği sağlayacak tedbirlere yönelmiş, bunun için de iç istihbarat çalışmalarına önem vermişlerdir. Bu sebeple, yüzyıllar boyunca sürdürülen bir geleneğe dayanarak, kendilerine yol gösterme gayesiyle kaleme alınan, ülke içinde yürütülmesi gereken istihbarat faaliyetlerinin önemine ve ne şekilde uygulanacağına dair bilgiler içeren nasihatname türü eserlerin rehberliğinden de istifade etmişlerdir⁷². Sadece sultanlara sunulan nasihatname-siyasetname türü eserlerde değil, klasik Osmanlı tarih yazıcılığının ürünü olan ve araştırılan dönemi anlamak için müracaat edilmesi gereken eserler olan Osmanlı kroniklerinde de iç istihbaratın

⁷¹ İbrahim Efendi ve yanındakilerin Kıbrıs'a sürgün edilmesi hakkında, Kıbrıs Valisi Vezir Ali Paşa'ya gönderilen emir için bkz: *BOA, A.DVNSMHHM.d...101*, hüküm: 225, s. 73, 29 Şaban 1102/ 28 Mayıs 1691.

⁷² Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yay. İstanbul 2012, s. 480.

önem ve gerekliliğine dair benzer bir anlayış söz konusudur⁷³. Dolayısıyla kuruluştan itibaren benimsenmiş olan bu anlayışla sürdürülen iç istihbarat faaliyetlerinin 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar gelişim gösterdiğini, incelenen dönem olan Köprülüler devrindeyse hemen hemen mükemmel bir seviyeye ulaştığını söylemek zor değildir.

Köprülüler devrini başlatan ve istihbaratın önemine vakıf olduğu konusunda ittifak edilen Mehmed Paşa'nın icraatlarına karşı çıkabilecek ve ülke içindeki huzursuzluğu körükleyebilecek en güçlü odak askeri kanattı. Köprülü'nün istihbarat faaliyetlerini o noktada yoğunlaştırmış olması bundandı. Mesela Paşa'nın casusları, sipahilerin bir ayaklanma hazırlığı içerisinde olduğunu bildirince evvela gizlice Şeyhülislam Bahaî Efendi ile görüşmüştü. Onun desteğini, ayrıca kendisi adına yazılmış "*iyi hâl kâğıdı*⁷⁴"nı aldıktan sonra tebdil-i kıyafet⁷⁵ ederek Yeniçeriler üzerinde oldukça etkili olan eski ağalardan, Kara Hasan Ağaoğlu Hüseyin Ağa (*Hacı Bektaş Postnişîni Koca Hüseyin Ağa*) ile görüşmeye gitmişti. Meydana gelecek bir sipahi ayaklanmasında, Yeniçerilerin asilere destek olmaması dileğini Ağa'ya iletmişti. Şeyhülislam'ın, Sadrazam'ı destekleyen imzalı kâğıdını gören Hüseyin Ağa hemen ikna olmuş, Yeniçeri Ağası ve Yeniçeri Kethüdası ile gizlice görüşüp ayaklanmaya karşı gerekli tedbirleri almıştı. Beklenen sipahi isyanı 4 Ocak 1657 tarihinde patlak verince, Yeniçeriler söz verdikleri üzere asilere destek olmamıştı. At Meydanı'nda toplanan sipahiler, yeniçeri desteğinden mahrum bırakılınca dağılmak zorunda kalmışlardı⁷⁶. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa böylelikle bizzat yürütmüş olduğu istihbarî çalışmanın meyvesini toplamış oldu.

⁷³ Daş Darıcı, *a.g.e.*, s. 33-38.

⁷⁴ Hammer, *a.g.e.*, 17-18; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 367-368.

⁷⁵ Köprülü, Boynueğri Mehmed Paşa'nın, sadrazamlığında, yeni sadrazamdan görev beklerken, bir yandan da, kılık değiştirerek, eski dostu Mimar Kasım Ağa ile görüşmekteydi. Bu görüşmeler sayesinde, Mimar Kasım Ağa'nın konağında, Reisül-küttab Şâmi-zâde Mehmet Efendi ve saray hocası olan Mehmet Efendi ile tanıştı ve onların desteğini aldı. Boynueğri Mehmet Paşa'nın kethüdası olan Ahmet Ağa da, sadrazamın gidişatını beğenmediğinden, Mimar Kasım Ağa'nın tarafına geçti. Böylece, Kasım Ağa ve taraftarları daha da güçlendiler. Köprülü Mehmed'in Valide Sultan'a yeni sadrazam olarak önerilmesinde bu grubun yürütmüş olduğu faaliyetlerin büyük payı vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çabuk, *a.g.e.*, s. 7-12; Kunt, "Naima, *a.g.m.* , s. 58.

⁷⁶Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi I*, Ötüken Yay., İstanbul 1994, s. 211; Çabuk, *a.g.e.*, s. 25-26; Daş Darıcı, *a.g.e.*, s. 56.

Köprülüler ailesine mensup Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti dönemi de tıpkı babası Köprülü Mehmed Paşa gibi ülke içi ve dışı karışıklıkların yoğun olduğu bir döneme tesadüf etmişti. Öyle ki sadarete getirilmeden önceki süreçte, Sultan IV. Murad'ın azli ve yerine kardeşi II. Süleyman'ın getirilmesinde oynadığı rol⁷⁷ onu, bundan sonraki süreçte merkezî idarenin karar mekanizmasında faal bir pozisyona taşıyacaktı.

Fazıl Mustafa Paşa; II. Viyana kuşatmasının devam ettiği sırada Silistre Valiliğinde bulunmuş, daha sonra Niğbolu Sancağı da kendisine bağlanmıştır. Burada Özi Muhafızı olarak görevliyken Lehistan serdarlığına getirilerek Babadağ 'a gönderilmiştir. Merzifonlu Kara İbrahim Paşa'nın Viyana Kuşatmasındaki başarısızlığından ötürü idam edilmesinden sonra Sultan'ın gözünden düşen Fazıl Mustafa Paşa, emekliliğini istemiştir⁷⁸.

Fakat II. Süleyman'ın tahta çıkmasında oynadığı aktif rol, onun, yeni padişahın himayesine girmesini sağlamıştı. Bu süre zarfında Avusturyalılarla beş yıldır süren savaş, Belgrad'ın düşüp, Niş'in Avusturyalıların eline geçmesinden dolayı devlet erkânı üzerinde panik yaratmış⁷⁹, özellikle ulemanın etkisiyle, sadrazam değişikliği konusunda, II. Süleyman'ın üzerindeki baskı artmıştı. Diğer taraftan Avusturya

⁷⁷ Fazıl Mustafa Paşa, (8 Kasım 1687), Şeyhyüslâm Debbağ-zâde Mehmed Efendi, Nişancı İsmail Paşa, Rumeli Kazaskeri Ebû Saîd-zâde Mehmed Efendi, İstanbul Kadısı Antâkî Mustafa Efendi, Nakübüleşrâf Seyyid Feyzullah Efendi başta olmak üzere, bütün ulema, sekban-başı ve ocak ihtiyarları ile ordunun diğer ileri gelenlerini Ayasofya camiine davet etti. Toplantıya katılanlar, saltanat değişikliğinden dolayı meydana gelebilecek olayları düşünmekteydiler. Bundan sonra Fazıl Mustafa Paşa, Çavuş-başı Mustafa Ağa'yı, Kapı ağası Hacı İbrahim Ağa'ya göndererek, Süleyman'ı tahta oturtmak için hazırlamalarını bildirdi. Gayet gizli bir şekilde yapılan bu tertibattan sonra, IV. Mehmed tahttan indirilerek, yerine kardeşi Süleyman, Osmanlı padişahı oldu. Çabuk, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁷⁸Babadağı'nda İslam askerine serasker olan Vezir Mustafa Paşa'ya, yapılacak sefer için gerekli humbara ve sair tophane mühimmatının, İsakçı ve Kili'den İstanbul'a nakledilmesini emreden hüküm için bkz: *BOA, A.DVNSMHH.d...98*, hüküm: 544, s. 162, 20 Cemaziyelahir 1100/ 11 Nisan 1689.

⁷⁹ Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında, Sultan II. Süleyman Han adına Kırım Hanı Selim Giray'a gönderilen, Sofya sahrasına vardıklarının haberi geldiği, dua edildiği, Üsküb, Vidin ve Niş'in işgalden kurtarılması işinin kendilerine havale olunduğu, Eflak memleketinde kışlamalarının uygun olacağı ve para gönderildiğini bildiren name-i hümayunun sureti için bkz: *BOA, A.DVNSMHH.d...5*, hüküm: 40, s. 87-89, 29 Safer 1101/ 12 Aralık 1689.

ordusunun Üsküp yakınlarına kadar gelmesi orduyu idare edecek kudretli bir kişinin sadrazam tayin edilmesi mecburiyetini doğurmuştu. Sonunda 25 Ekim 1689 tarihinde yapılan toplantıda Edirne’de ulemanın ittifakı ve şeyhülislâmın da konuyu padişaha arz etmesiyle, Sultan II. Süleyman, Köprülü-zade Fazıl Mustafa Paşa’yı sadarete getirmişti⁸⁰.

Fazıl Mustafa Paşa sadarete gelir gelmez istihbarat çalışmaları iç meseleler üzerine yoğunlaşmıştı. Merkezî idarenin otoritesini sarsan ve iç güvenlik açığı oluşturan eşkıyalık hareketlerinin önlenmesine⁸¹ dair harcanan yoğun mesai, Osmanlı arşivinden takip edilebilir. İç güvenliği tehdit eden eşkıyalık- gasp- yol kesme- adam kaçırma gibi adi suçlara genelde, bölge kadısı-mütesellimi vs. görevliler tarafından merkeze gönderilen şikâyet dilekçeleri üzerine müdahale ediliyorsa da sahadaki uzmanlarca idareye bildirilen durumlarda daha dikkatli olunuyordu. Bu yüzden Tuna’nın her iki yakasında tabiri caizse kuş uçurulmaması, bölgede görevli casusların yararlılıklarının bir sonucuydu.

Bazı kişilerin haydut ve eşkıyaları gizlice Tuna’nın karşısına geçirdiği haberi üzerine, bölgede görevli kadılara kayıkların Tuna Nehri’nde eskiden beri mevcut olan iskeleler dışında kıyılara yanaştırılmasının⁸² yasaklandığı hakkında emirler gönderilmiştir. Karaca adıyla bilinen eşkıyanın civar bölgelerde dolaştığı istihbaratının alınmasıyla Dimetoka, Megri ve Ferecik kadıları⁸³ teyakkuzaya geçirilmiştir. Bu olaylar, Fazıl Mustafa Paşa’nın istihbaratın önemine vakıf bir devlet adamı olduğunun ve tehdit ortaya çıkmadan tedbir aldığıın göstergeleridir.

⁸⁰ Çabuk, *a.g.e.*, s. 165.

⁸¹ Köprülü kazasından tahsil edilecek zahirenin eşkıya yüzünden toplanmasının mümkün olmadığı beyanında bulunan Kadı Hacı Ahmed imzalı arıza için bkz: *İE.DH*, 9 – 897, 8 muharrem 1101/ 22 Ekim 1689. Sivas Beylerbeyi Gedik Mehmed Paşa ve Amasya Sancağı Beyi Ceridoğlu’nun davet ettikleri sefer-i hümayuna icabet etmeyerek itaat göstermeyen ayrıca başlarına topladıkları eşkıya ile yol kesip para gasp eden, insan öldüren kişilerin tamamının üzerlerine gidilip katl edilmelerine dair ferman için bkz: *İE.SM.*, 31 – 3287, 29 Zilhicce 1100 /14 Ekim 1689. Sivas sancağının Şarkipare kazasında yerleşik Uluğman ve Akkuzulu kabilesinin eşkıya hücumuna maruz kalması sebebiyle tahsil memuru Ömer Ağa’nın para tahsil etmesinin mümkün olmadığına dair söz konusu kazanın kadısı tarafından merkeze gönderilen imzalı arıza için bkz: *İE.DH*, 9 – 857, 16 Recep 1102/ 15 Nisan 1691. Örnekler çok daha arttırılabilir fakat çalışmanın sınırlarını aşacağından kısa tutulmuştur.

⁸² BOA., *A.DVNSMHHM.d...*98, hüküm: 466, 30 Cemaziyelevvel 1100/ 4 Aralık 1698.

⁸³ BOA., *A.DVNSMHHM.d...*109, hüküm: 38, 29 Zilhicce 1108/ 19 Temmuz 1697.

Ayrıca yalan haber yaymak, halkı galeyana sürüklemek gibi asayişî tehdit edebilecek olayların önüne geçmek için de casuslardan istifade edilmiştir.

Mesela; her ikisinin adı da Mustafa olan kişilerin yaydığı “Ahırköy’e asker geleceği bahanesiyle oradaki halkın başka bir yere nakledilecekleri” hakkındaki haberin yanlış olduğu, casuslar sayesinde öğrenilerek, merkezî idareye asayişle ilgili bir sorun olmadığı⁸⁴ bildirilmiştir.

Yalan haber yayma suçundan hüküm giyen Müneccim Osman ve Mevlevî Derviş Ahmed’in ise yaydıkları haberin suç tanımı her ne kadar casusluk veya sızma kapsamına uygun değilse de bir yıldan uzun süre kalebent edilmekten⁸⁵ kurtulamamışlardı.

Son olarak saray ve çevresine yakınlığı olanlar hakkında özel olarak bilgilendirildiği ifade edilen sadrazamların⁸⁶ casusluk ağı bu kişilerin takibini de yapıyor, suç unsuru olan her türlü davranışları sıkı tahkikata tabi tutuluyordu. Mesela, *seraskerken vefat eden Recep Paşa’nın kaynının bir heybe altın ve bir al kısrak ile kaçtığını ve kendisinin hemen ele geçirilmesi gerektiğinin elzem olduğunu* bildiren hususi bir mektubunun⁸⁷ Bostancıbaşı Hüseyin Ağa tarafından sadrazama iletilmesi bundandı.

Askerî İstihbarat

Askerî istihbaratın temelinde; bir savaşa girilmesi muhtemel olan yahut fiilen harp halinde bulunan devletlerin harp stratejisini çökertmek yatmaktadır. Dönemin savaş koşulları düşünüldüğünde planlanan askerî harekâtın, başarıyla sonuçlanmasına etki eden istihbarî bilgiler çok yönlü ve oldukça belirleyicidir. Söz gelimi; düşman ordusunun konumu, istikameti, saldırı veya savunma üzerine belirlediği savaş stratejisi, askerî birliklerin piyade-süvari oluşu, mühimmatının

⁸⁴ TS.MA.e, 864 – 21, 10 Recep 1111/ 1 Ocak 1700.

⁸⁵Kalebent edilmeleri için İstanbul kadısı ve Limni kalesi dizdarına gönderilen hüküm için bkz: BOA., A.DVNSMHH.d...111, hüküm: 369, 10 Rebiyullevvel 1111/ 5 Eylül 1699. Affedildiklerinden serbest bırakılmaları için Limni kalesi dizdarına gönderilen hüküm için bkz: BOA., A.DVNSMHH.d...111, hüküm: 369, 10 Rebiyullevvel 1111/ 5 Eylül 1699.

⁸⁶ Özcan, a.g.m., s. 264.

⁸⁷ İE.DH, 8 – 802, 1 Cemaziyelahir 1101/ 12 Mart 1690.

nitelik ve niceliği, levazımat ve erzak bilgisi, komutanların motivasyonu, askerlerin yorgunluk-gönülsüzlük durumu, rakip tarafa yardımcı olacak kuvvetlerin milliyeti gibi pek çok konu askeri istihbaratın öznesi durumundadır.

Muhtemel bir harp ilanında, bütün bir ordunun sevkiyat, mühimmat, erzak, konaklama gibi ağır yük ve giderleri göz önünde bulundurulursa, rakip tarafa ait yukarıda sıralanan bilgileri ve çok daha fazlasını edinmenin ne denli hayati önem taşıdığı kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuçtur. Dolayısıyla seferler öncesi ve esnasında yürütülen askeri istihbarat çalışmaları kuruluştan itibaren, Osmanlı merkez idarecilerinin en çok önem verdikleri hususlardan biri olagelmıştır.

Köprülüler döneminde askeri istihbaratın faaliyet sahası görünümünde olan meseleler temel olarak; Erdel sorunu, Erdel sorununu bahane eden Avusturya'nın Osmanlı iç işlerine karışmasını engellemek için düzenlenen Avusturya seferi (1663), Venedik'le olan mücadeleler ve Girit'in fethi, son olarak Kazaklar meselesinin neden olduğu Lehistan seferidir (1672).

Osmanlı himayesinde bulunan Erdel Kralı II. Rakoçi'nin, Lehistan krallığını ele geçirmeye yönelik isyan hareketi⁸⁸ İmparatorluğun kuzey sınırını tehlikeye sokmuştu. Bu teşebbüsün önlenmesi için 1657 senesinde Köprülü Mehmed Paşa serdarlığında, Erdel üzerine bir sefer düzenlenmişti⁸⁹. Sefer öncesi yaşanan istihbarî hareketlilik, hem arşiv kayıtlarına hem de devrin eserlerine yansımıştır. Mesela Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşa'nın Azak Kalesi'ni kuşatan Kazaklardan tuttuğu bir *dil* sayesinde Eflak- Boğdan voyvodalarının Osmanlı tarafına ihanet ettiklerinin öğrenildiğini kaydetmiştir. Dillerden edinilen bilginin teyidi için ayrıca voyvodalıklara casuslar gönderilmişti. Bu yolla sağlanan istihbarat dillerden alınan bilgiyi doğruluyordu. Casusların ifadesiyle voyvodalar Rakoçi ile birlikte hareket ediyorlardı ve bir su geçidinde Osmanlı ordusunu basmak niyetindeydiler. Bu planın öğrenilmesi elbette Osmanlı tarafının elini kuvvetlendirmişti. Köprülü Mehmed Paşa'nın sefer süresince organize ettiği istihbarat faaliyetleri sadece karşı taraftan birtakım bilgiler edinmekle sınırlı kalmamıştı. En az onun

⁸⁸ Yüksel, *a.g.e.*, s. 88.

⁸⁹ *TS.MA.e.*, 560- 91, 29 Zilhicce 1097/ 16 Kasım 1686.

kadar önemli olan karşı istihbarat faaliyetlerini önleme noktasında da başarılı çalışmalara imza atılmıştı. Mesela Köprülü'ye olan bağlılığıyla bilinen vasallardan İşçerez Kaptan tarafından Rakoçi'nin bir casusu ele geçirilmişti. Üstelik sorgu esnasında o casustan Rakoçi ve destekçilerinin yedi konak ötede oldukları bilgisi de edinilmişti. Sorgusu tamamlandıktan sonra öldürülen casustan alınan bilgileri İşçerez Kaptan bizzat Köprülü'ye ulaştırmıştı. Aktardığı bilgiler arasında düşman askerlerinin aç ve yorgun olduğu, atlarının da aynı durumda bulunduğu gibi istihbarat da vardı⁹⁰. Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel Belgrad'ını zapt edip Rakoçi'yi kaçırmaya mecbur bırakmasında casusları kendisine rehber edinmiş olmasının yadsınamaz bir etkisinin olduğuna, Silahdar Tarihi'nde⁹¹ de dikkat çekilmiştir.

Rakoçi tehdidinin önlenmesi Osmanlı istihbaratına rahat bir nefes aldirmaya yetmemiş, zira Avusturya İmparatorluğu'nun Erdel meselesini bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışması ve sınırlarını tehdit etmesi Avusturya Seferi'nin (1663) görünen nedeni olmuştur⁹². Fakat bu noktada, Köprülü-zade Fazıl Ahmet Paşa'nın istihbarat ağının, sefer yönünü tayin etme konusunda belirleyici faktör olduğunun altını çizmek gerekiyor. Çünkü Fazıl Ahmet Paşa sadarete getirilişinin ikinci yılında, yirmi yılı aşkın süredir devam eden ve bir türlü tam anlamıyla üstünlük elde edilememiş olan Venedik savaşlarını sonlandırmak için Venedik üzerine düzenlenmesi planlanan sefere memur edilmişti (1662). Ancak sefer hazırlıkları devam ederken, Sadrazamın Macaristan sınırlarını kontrol etmek üzere vazifelendirdiği casuslarının getirdiği haberler ve Temeşvar Beylerbeyi Köse Ali Paşa'nın mektubu doğrultusunda Venedik üzerine çıkılacak seferden vazgeçilerek Avusturya üzerine gidilmesine karar verilmişti⁹³.

Fazıl Ahmed Paşa öncelikle durumu diplomatik yollarla halletmeye çalışmış, bu noktada Avusturya elçileriyle çeşitli görüşmelerde bulunmuştu. Fakat bir sonuç elde edemeyince 30 Temmuz 1663'te Avusturya hududuna doğru sefere çıkılmasına karar verilmişti.

⁹⁰ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5.Kitap, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, YKY, İstanbul 2001, s. 66-67, 72.

⁹¹ *Silahdar Tarihi I*, s. 194.

⁹² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 404

⁹³ Çabuk, *a.g.e.*, s. 76.

Sadrazam, bu sırada Avusturya hududundaki askeri gelişmeleri ve faaliyetleri casusları vasıtasıyla çok sıkı bir şekilde takip etmişti. Daha Edirne'den çıkmadan serhaddin hemen her tarafına gönderdiği casusları sayesinde edindiği malumat, savaş stratejisini oluşturmada kendisine büyük destek olmuştu. Macarların baş kalesi olan Uyvar'ın muhasara ve fethi sürecinde, istihbarat faaliyetlerini organize etmekte oldukça başarılı olmuştur. Nitekim Uyvar üzerine yürüyüşe geçildiği sırada yakalanan iki düşman casusundan kalenin durumuna dair önemli bilgiler edinilmişti⁹⁴. Ayrıca Avusturya İmparatoru'nun 100 bin askerle Uyvar'a yardıma gelmekte olduğu bilgisine kale dibinde ele geçirilen casuslar vasıtasıyla ulaşılmıştı.⁹⁵

Devrin müelliflerinden olan ve sonradan *Naima, Uşşakîzade İbrahim Efendi* gibi tarihçilere kaynaklık eden 'İsâ-zâde Abdullah Efendi'nin⁹⁶ kendi ismiyle ünlenmiş kroniği *'İsâ-zâde Tarihi'*nde Sadrazam'ın kuşatma altındakilerin durumunu öğrenmek için *"mükemmel askerî casuslardan"* istifade ettiği kayıtlıdır. 'İsâ-zâde'ye göre kaledekilerin büyük bir dehşet içerisinde oldukları ve Osmanlılarla anlaşmaya varmak istedikleri içeri sızmayı başaran casuslar sayesinde öğrenilmişti⁹⁷. Kuşatma devam ederken, ordugâha Kolojvar, Sakmar gibi kalelerin alındığı haberlerinin ulaşması ise askerinin moral ve motivasyonunu yükseltmişti. Macar ordusu başkumandanı Montecuccoli 30 bin kişilik kuvvetle Uyvar Kalesi'nin karşı yakasına ordugâh kurmuştu. Başkumandanın bu kuvvetlerle Osmanlı ordusunu arkadan sarmak üzere harekete geçeceği casuslar kanalıyla öğrenilmiş; Kırım, Kazak, Eflâk ve Boğdan askerlerinden müteşekkil kuvvetler tarafından

⁹⁴ Çabuk, a.g.e., s. 81; *'İsâ-Zâde Târîhi*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s. 73.

⁹⁵ *Evlîyâ Çelebi*, a.g.e., s. 201.

⁹⁶ Müellifin tam adıyla alakalı ihtilaf söz konusudur. Ziya Yılmaz'a göre eserin zahirinde "Üsküp kadılığından azledilmiş İsâzâde Abdullah Efendi'nin tarihleridir" denilerek adının Abdullah olduğu belirtilmiş ve pek çok eserde böylece kabul görmüşse de bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü kazaskerlik, müderrislik gibi görevlerinin ardından, Medine kadısıyken 1750 veya 1755 vefat ettiği kaydedilen birinin eserinin, 1716 vefat eden Naîmâ'ya ve 1724'te vefat eden Uşşakîzâde'ye kaynaklık etmesi mümkün değildir; dolayısıyla İsâzâde'nin hayatıyla ilgili olarak Mehmed Süreyyâ ve Mehmed Tâhir beylerin verdiği bilgilerin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Bkz: Ziya Yılmaz, *'İsâzâde Târîhi'*, TDV İA, c. 22, İstanbul 2000, s. 491.

⁹⁷ *'İsâ-Zâde Târîhi*, s. 85.

düzenlenen pusu ile Montecuccoli'nin kuvvetleri kısa sürede dağıtılmıştır⁹⁸.

Osmanlı kaynaklarına göre; Uyvar'ın ele geçirilmesinden sonra, Avusturya kuvvetleri tarafından muhasara edilen Zigetvar'ın düşman eline geçmemesi de Fazıl Ahmet Paşa'nın casuslarının vazifelerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirmeleri sayesinde mümkün olmuştu. Ayrıca 1664'te düzenlenen Avusturya seferinin başarısı ve Kanije muhasarasının neticesiz bırakılmasında, Fazıl Ahmet Paşa'nın casusluk ağının inkâr edilmez bir yararlılığı görülmüştür. Öyle ki Temmuz 1664'te imzalanan 10 maddelik Vasvar Anlaşmasının 5.maddesi olan “*iki taraf askerlerinin herhangi bir bahane ve hileyle çeteye çıkmamaları*”, Osmanlı tarafının oldukça faydasını gördüğü “dil alma” stratejisine bir son verme gayesinden ilham almış gibi gözükmektedir⁹⁹.

1663-64 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı bitiren Vasvar anlaşması imzalanıp, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa İstanbul'a döndükten sonra da istihbaratın yönü değişmemiş, yaklaşık çeyrek asırdır sürmekte olan Girit'in fethi¹⁰⁰ konusu askerî istihbarat çalışmalarının yeni gündem maddesi olmuştu. 1522'de Rodos'un ve 1571'de Kıbrıs'ın alınmasından sonra Ege'de kilit noktası haline gelen Girit'in fethi elzemdi. Bu yüzden kuşatma altında tutulan ve Girit'in elde edilememiş tek kalesi olan Kandiye alınarak, Girit meselesine bir son verilmek isteniyordu.

Fazıl Ahmed Paşa ilk olarak, Venedik balyosu Ballarino ile görüşüp Venedik'in barış teklifini değerlendirdi. Uzun süren görüşmelerin ardından diplomatik yolların¹⁰¹ tıkalı olduğunu görünce, sefer hazırlıklarına ağırlık verdi.

Balyosun dönüşünden sonra Venedik'ten kendisine gönderilen “Venedik ile Osmanlı'nın eskiye dayanan dostluklarının devam ettiği” ibaresi yer alan mektubu dikkate almayan Fazıl Ahmed Paşa, vakit

⁹⁸ Daş Darıcı, *a.g.e.*, s. 237-238.

⁹⁹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁰⁰ Ahmet Yüksel, Osmanlı İstihbarat Ağını Besleyen Bilgi Kanalları (Kuruluştan II. Abdülhamid Devrine Kadar), *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, (1- 05 Ekim 2018), Ankara, s. 8.

¹⁰¹ Venedik'ten gelen elçilik heyeti İstanbul'da 79 gün kalmıştı. *AE.SMMD.IV*. 54 - 6293,3 Rebiyülahir 1080/ 31 Ağustos 1669.

kaybetmeden 15 Mayıs 1666'da Edirne'den hareket ederek, Gümölcine-Selanik üzerinden Eğriboz'a ulaştı¹⁰²

Sadrazam birlikleriyle Kandiye açıklarına geldiğinde *dil almak* üzere keşif birlikleri göndererek çevre hakkında malumat edinmiş, bizzat *Cuhud* tepesi ile *Aktabya* adı verilen mevkinden, kalenin nereden kuşatılırsa daha çabuk düşebileceğine dair incelemelerde bulunmuştu. Ayrıca casusluk ağının bir hizmeti olarak gizli veya açık yollarla Avrupa'nın desteğini almasına rağmen, cepheye gönderecek asker bulamayan Venedik'in, hapishanelerindeki mahkûmları çıkarıp cepheye gönderdiği de öğrenilmişti¹⁰³.

Bahsedilen gizli desteği veren, gönderdiği elçilerle bağlılığını bildiren Fransa'nın da Venedik'e yardım ettiği bilinmekteydi. Zira casusluk suçlamasıyla rencide edilen Fransız elçisi M. De la Haye Fransa'ya gittikten sonra yeniden elçilik vazifesiyle İstanbul'a döndüğünde kendisine iyi gözle bakılmamıştı. Öte yandan Girit'teki Rum halkı, Osmanlı idaresinden memnun olduğu ve neredeyse çeyrek asırlık kuşatmadan bunaldığı için Türk yönetimini tercih etmiş; kale içindeki gelişmeleri merkezî idareye kendiliklerinden, hatta Fazıl Ahmed Paşa'nın casuslarından önce haber verir olmuşlardı¹⁰⁴. Kandiye Osmanlı'ya teslim olduğunda Sadrazam, kale içindeki casusları vasıtasıyla gelişmelerden günü gününe haberdar edildiğinden barış müzakereleri esnasında istediği şartları rahatça ileri sürebilmişti.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa son olarak Kazaklar sorunuyla uğraşmış ve Lehistan'a bir sefer açılmıştır. 15 Ağustos 1672 tarihinde Lehistan'ın önemli kalelerinden olan Kamanıçe'nin zapt edilmesinde Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın titizlikle yürüttüğü istihbarat çalışmasının payı vardır. Kuşatma başlamadan önce, Kırım Hanı Selim Giray Han birkaç *dil* ile Sadrazam'ın otağına gelmişti¹⁰⁵. Dillerden, Lehistan Kralı'nın nerede olduğu, Kamanıçe'ye yardım gönderip gönderemeyeceği öğrenilmişti. Türk casuslarından gelen bilgiler de dillerden alınan haberlerle uyuşmaktaydı¹⁰⁶. Nitekim bu bilgiler, Fazıl Ahmed Paşa'nın askerî

¹⁰² Çabuk, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰³ Çabuk, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁰⁴ Çabuk, *a.g.e.*, s. 127-128.

¹⁰⁵ *Nusretnâme*, s.116.

¹⁰⁶ Çabuk, *a.g.e.*, s. 147.

stratejisini planlamasında oldukça işine yaramıştı. Kale teslim alındıktan sonra çevredeki diğer kaleler de ele geçirildi. Leh tarafı ağır kayıplara uğradığından Lehistan Kralı barış teklifi yapmak zorunda kaldı. Osmanlı tarafının 18 Ekim 1672’de imzalayarak üstünlüğünü kabul ettirdiği Bucaş Anlaşması, toprak kazandığı son anlaşma olarak tarihte yerini alacaktır.

Fazıl Mustafa Paşa’nın sadareti döneminde de askerî istihbarat kanallarının her birinden faydalanılmıştı. *Diller* ve bölgedeki casuslarının¹⁰⁷ inkâr edilemez yararlılıklarıyla, Niş, Semendire¹⁰⁸, Vidin gibi birçok önemli kale geri alınmıştı¹⁰⁹.

Diplomatik İstihbarat

“Resmî temsilciler vasıtasıyla devletlerarası ilişkiyi yürütme sanatı” olarak tanımlanan¹¹⁰ diplomasi ile “Devletlerin dış politikası ve ulusal güvenliği için sürdürülen gizli faaliyetler bütünü¹¹¹” olarak açıklanan istihbarat, birbirini tamamlar nitelikte iki kavramdır. Çünkü çoğu zaman diplomasiinin aktörleri aynı zamanda istihbarî faaliyetlerde de birincil rol oynayan karakterlerdir. Dolayısıyla söz konusu iki kavram zaten doğası gereği birbirinden ayrı düşünülemez. Osmanlı Devleti’nde diplomasiinin tanımı, uygulaması ve ne zamandan itibaren dış devletlerle diplomatik ilişkiler kurulduğu konusundaki ihtilafli tespitler ve ilmi tartışmalara, çalışmanın istihbarat temasından uzaklaşmaması adına burada değinilmemiştir. İncelenen devir itibarıyla diplomatik istihbarat

¹⁰⁷ BOA, A.DVNSMHH.d... 98, hüküm: 790, s. 222, 20 Ramazan 1100/ 8 Temmuz 1689.

¹⁰⁸ Fethedilen Semendire kalesinde bulunan mühimmat (top, humbara, humbara havanı, enva-ı yuvalak vs) defteri için bkz: D..BŞM.TPH.d... 18599, 24 Zilhicce 1101/ 28 Eylül 1690.

¹⁰⁹Semendire fethedildiğinden Belgrad’ın muhasaraya alındığı, teyit edildiğinden, Bosna Valisi Hüseyin Paşa’nın kuvvetleriyle Böğürdelen’e gelmesi gerektiği BOA, A.DVNSMHH.d...100, hüküm: 396, s. 101, 29 Zilhicce 1101/ 3 Ekim 1690. Diğer haberleşme hükümleri için bkz: BOA, A.DVNSMHH.d...5, hüküm: 40, s. 87-89, 29 Safer 1101/ 12 Aralık 1689; BOA ,A.DVNSMHH.d...100, hüküm: 384, s. 89, 20 Zilhicce 1101/ 24 Eylül 1690.

¹¹⁰ A. İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay., İstanbul 2007, s.9; Oral Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay., Ankara 1993, s.6. Muhammed Şahin, “Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devletinin Avrupa Devletler Sistemine Girişi” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009, s.824.

¹¹¹ Hasan Ercan, *Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2006, s.VII.

sahasındaki aktif elemanların; *voyvodalar, elçiler, tercümanlar* olduğu ifade edilebilir ¹¹².

Osmanlı merkez idaresinin kuruluştan itibaren özellikle diplomatik istihbarat elde etmek için istifade ettiği kanallar olan elçiler ve voyvodalar, Köprülüler devrinde de birtakım faaliyetler içerisinde bulunmuşlardı. Nitekim incelenen devirdeki istihbarat çalışmalarının, yalnızca iç ve askeri istihbaratla sınırlı olmadığını, diplomatik istihbarata da yoğun bir mesai harcadığını söylemek için mevcut olan veriler yeterli gözükmemektedir. Bu bağlamda her bir sadrazamın kendi bünyesinde oluşturduğu bilinen casusluk şebekesi, imparatorluğun bütünlüğü açısından olası her bir tehdidi odağına koyuyordu. Mesela, Köprülü Mehmed Paşa'nın casusluk ağı, İstanbul'daki Rum Patriği III. Purtenios'un Erdel voyvodasını tahrik eden bir mektubunu ele geçirmek suretiyle önemli bir hizmete imza atmıştı¹¹³. Patrik mektubunda Erdel Voyvodasına "*İslâm devrinin tamamlanmasına az bir zaman kalmıştır. Hıristiyanlık yeniden âlemi tutacaktır. Ona göre hazırlıkta olunuz. Pek yakında bütün vilayetler Hıristiyanların eline girip, haça ve çana mensup olanlar, İslam ülkelerinin sahibi olacaklardır.*" demektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın konu özelinde edindiği bilgiler yalnızca bundan ibaret değildi. Bazı Rumların yeniçeri ve Müslüman kılığına bürünerek isyan edecekleri yönünde de kendisine ulaşan bir istihbarat olmuştu. 24 Mart 1657 tarihinde düzenlenen Patrikhane baskını neticesinde isyan için hazırlanmış yeniçeri kıyafetlerinin¹¹⁴ ele geçirilmiş olması edinilen istihbaratın doğruluğunu gün yüzüne çıkardı. Bunun üzerine Köprülü Mehmed hemen Rum patriğini huzuruna çağırttı. Ele geçirilen mektup ile isyan tertibatı hakkında kendisinden izahat istedi. Patrik III. Partenios verdiği cevapla Köprülü'yü tatmin edemediğinden Parmakkapı'da asılmaktan kurtulamadı¹¹⁵.

Köprülü Mehmed Paşa istihbarat stratejisini, dış politikada aktif bir idare portresi oluşturacak şekilde planlamıştı. Diplomatik görevlerinin

¹¹² Yüksel, *a.g.e.*, s. 432-435; Daş Darıcı, *a.g.e.*, s. 257-260.

¹¹³ Aksun, *a.g.e.*, s. 212.

¹¹⁴ Ele geçirilen giysiler arasında kırk elli kat dolama ile fes ve yeniçeri üsküfö vardı. Bkz. *Silahdar Tarihi*, I, s. 68, Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 374.

¹¹⁵ Çabuk, *a.g.e.*, s. 26-27.

yanı sıra, usta birer istihbarat şefi oldukları¹¹⁶ ifade edilen elçilerin faaliyetleri de bu yüzden yakın kontrol altında tutulmuştu. Mesela Fransa elçisi M. de la Haye’in mutat olan hediye göndermemesi ve Fransızların sürekli olarak Girit’te Venediklilerle birlik olup, Osmanlılara karşı savaşa girişmesi Osmanlı-Fransız ilişkilerini germiş; bu esnada Girit’ten Fransız elçisine gönderilen şifreli mektubun, Köprülü’nün casusluk ağı tarafından ele geçirilmesi ciddi diplomatik bir kriz yaratmıştı. Fransız tarafı bu şifreli mektupta ne yazdığını açıklamamış, bunun üzerine M. De la Haye 1660’da Yedikule zindanında 3 ay boyunca hapsedilmişti¹¹⁷.

Osmanlı idarecileri tarafından elçilere, her ne kadar çift taraflı çalışan, güvenilmez, entrikacı casuslar şüphesiyle yaklaşıldıysa da diplomatik üstünlüğün, askerî yenilgiler neticesinde sarsıldığı durumlarda, risk göze alınarak elçilerin diplomatik sahadaki istihbarî maharetlerinden istifade edilmesinden geri durulmamıştı. Bunun en belirgin örneği, Osmanlı’nın milletlerarası hukuk sistemine dâhil olmasının ilk adımı¹¹⁸ olarak kabul edilen 1699 Karlofça Anlaşması ve sonrasında meydana gelen gelişmelerdir. Sultan II. Mustafa, Köprülü ailesine mensup Amcazâde Hüseyin Paşa’yı, Karlofça Barış görüşmeleri için tam yetkili olarak görevlendirdiğinde, Sadrazam bu görüşmelerin diplomatik üstünlüğünü korumak isteyen Osmanlı idaresi için hayati önem taşıdığını biliyordu. Bu yüzden barış görüşmeleri sırasında, Sadrazam tarafından müzakereler için memur edilen Rami Efendi’ye¹¹⁹ istihbarattaki aktif rolleri ile bilinen elçilerden¹²⁰ Venedik elçisi *M. De Colliers*’in destek vererek Osmanlı menfaatlerini gözetmesi¹²¹ Osmanlı diplomatlarının yukarda söz edilen riski göze almalarına değdiğini kanıtlamaktadır.

¹¹⁶ Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları*, Kronik Yay., İstanbul 2017, s. 133.

¹¹⁷ Jean Thevenot, *1655-1656’da Türkiye*, Çev. Nuray Yıldız, Tercüman 1000 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 23; Ayşe Pul, “Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi”, *OTAM*, S. 22, s. 165.

¹¹⁸ İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2007, s. 145.

¹¹⁹ İsmet Parmaksızoğlu, “Karlofça”, *İA*, C. VI, MEBY, İstanbul, 1993, s. 347.

¹²⁰ Gürkan, *Espionage In The 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go Betweens And The Ottoman Habsburg Rivalry*, s.28-34; Yüksel, a.g.m., s. 17-20.

¹²¹ Özkan, *Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa (1644-1702)*, s. 124.

Öte yandan Sadrazam Köprülü Hüseyin Paşa (amcazade) mutlak barış yapılacakmış gibi bir anlayış içerisinde olmadıklarını göstermek için Belgrad'a büyük bir orduyla gitmeye karar vermişti. İhtiyati tedbirleri de elden bırakmayan Sadrazam'ın, 29 Temmuz 1698'de¹²² yola çıktığında, Edirne'den Belgrad'a kadar, ordunun geçeceği köprüleri tamir ettirmesi, Belgrad Kalesi'nin tahkimi ve savunmaya hazır hale getirilmesi¹²³ belirli istihbarat faaliyetlerinin neticesindeydi. Nitekim depremden etkilendiği için bazı kısımları hasar görmüş olan Ülgün Kalesi'nin tamir ve bakımının yapıldığı sırada, kalenin muhafazası için görevlendirilmiş *Timur Halil*'den Sadrazam Hüseyin Paşa'ya "*düşmanın Leş Kalesi Boğazı'nı zapt etmek için tedarikte bulunduğu*" dair casus takrirlerinin¹²⁴ ulaşması, Sadrazam'ın aldığı tedbirlerin yersiz olmadığını kanıtlar niteliktedir. Zaten kendisi de Bosna valisi vezir Mustafa Paşa'ya; *Avusturya Sezarı, Leh kralı, Rus çarı, Venedik cumhuru ve sair müttefiklerin İngiltere kralı aracılığıyla Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalanması için elçiler seferber ettiğini, buna rağmen casuslar ile o havalinin gözetlenmeye devam edilerek, askerî kuvvetlerin teyakkuza bulundurulması gerektiğini* tembihlemişti¹²⁵.

Karlofça Antlaşması Osmanlılar açısından birçok sahada olduğu gibi istihbarat faaliyetleri için de bir farklılaşmayı ve çok yönlülüğü beraberinde getirmiştir¹²⁶. Söz konusu barış her ne kadar Osmanlı Devleti'nin ilk kez toprak kaybettiği bir anlaşma olduğu için güncel tarih literatürüne bir felaket senaryosu gibi yansımış olsa da durum genel kabulden farklı görünmektedir. Rifa'at A. Abou-El-Haj bu konuda "Osmanlı Devleti, barış görüşmeleri karmaşıklık içinde geçerken, yetişmiş elemanlarının olmayışına ve neredeyse büsbütün bir askerî felaket ortamına rağmen, Karlofça'daki heyet, sorumluluklarını sultanın çıkarlarını tehlikeye sokmadan oldukça iyi şekilde yerine getirdi. Dahası, Sultan'ın temsilcileri, diplomasi teamül ve adetlerini uygulamada

¹²² 100 binden fazla Osmanlı askeri, 30 bin kadar da Kırım askeri olmak üzere 130 binden fazla askerden oluşan Osmanlı ordusu 11 Haziran 1698'de, hudut tecavüzlerini önlemek ve sınırları yeniden düzene koymak için Edirne'den Belgrad'a doğru sefere çıktı. Bkz: *Nusretnâme I*, s. 347; *Râşid Tarihi II*, s. 434.

¹²³ Özkan, a.g.e., s.77.

¹²⁴ *İE.AS.* 36 – 3302, 12 Zilhicce 1108/ 2 Temmuz 1698.

¹²⁵ *BOA, A.DVNSMHH.d...*110, hüküm: 2186, s. 247, 10 Zilkade 1100/ 26 Ağustos 1698.

¹²⁶ Yüksel, a.g.m., s. 2.

yetenek ve incelik sergilemişti” demektedir. T. Naff ise durumu; Karlofça’yla başlayan gelişmeler aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa devletler sistemine girme sürecinin en önemli safhasıdır¹²⁷ şeklinde değerlendirmektedir. B. Lewis, Karlofça’yla beraber Osmanlı’nın “Orta ve Doğu Avrupa komşularının tehdidinden korunmak için Batı Avrupa’ya yönelmiş ve ilk kez Batı Avrupa’yla yakın ilişkiye girmiş¹²⁸” olduğuna dikkat çekmektedir. Osmanlı ve Venedik arşivlerindeki belgelerden istifade ederek, Karlofça sonrası Osmanlı-Venedik sınırının belirlenmesi için vazifelendirilen *Kapıcıbaşı Osman Ağa ve Giovanni Grimani* adlı iki diplomat arasındaki mektuplara¹²⁹ ulaşan G. Doğan’ın tespiti de bu yöndedir. Ona göre Osman Ağa’nın görüşmeleri başarılı bir şekilde yürütmesinde, Bosna Paşası Halil’in etkinliğini de vardır. Her iki yetkilinin sınır müzakereleri esnasında gerçekleştirdikleri diplomatik tavır Osmanlı diplomasinin diplomatları özelinde ortaya koyduğu mühim bir başarı olarak okunmalıdır.

¹²⁷ Thomas Naff, “The Ottoman Empire and the European States System”, *The Expansion of International Society*, Ed. Hedley Bull ve Adam Watson, Clarendon Press, Oxford 1984, p.150.

¹²⁸ Lewis, *Müslümanların Avrupa’yı Keşfi*, s.290.

¹²⁹ Osmanlı tarafından görevli olan Kapıcıbaşı Osman Ağa’nın mektupları, diplomatik sürecin gelişimi adına önemli veriler sunmuştur. Şöyle ki Osmanlı-Venedik sınırı belirlemelerini görüşmek için Venedik heyetinin başında; oldukça köklü bir aileden gelen ve Venedik diplomasisinde daha önce farklı görevlerde bulunmuş, tecrübeli bir isim olan Giovanni Grimani (1652-1702) vardı. Oldukça geniş maiyeti ile birlikte 31 Mart 1699 tarihinde, Osmanlı tarafıyla müzakere etmek üzere, yanında bolca hediye ile Trovnik’e doğru yola çıkan Grimani’nin doğrudan muhatabı Kapıcıbaşı Osman Ağa’ydı. Osman Ağa ve Grimani arasında karşılıklı hediyeleşmelerin perçinlediği, zamanla gelişen dostluk ve samimiyet, işlere ara verildiği sırada kendini daha da hissettiriyor mesela iki muhaddid birbirlerinin çadırlarında sıklıkla bir araya geliyorlar, çalgılar eşliğinde yemekler yiyip kahvelerini içiyorlardı. Hatta bu samimiyet zaman zaman Venedik tarafının hoşnutsuzluğuna neden oluyordu. Detaylı bilgi için bkz: Güner Doğan, “Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırının Teşekkülü ve Kapıcıbaşı Osman Ağa’nın Mektupları (1699-1701)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2021 Güz (35), ss. 319-348.

Karşı İstihbaratı Önleme Çalışmaları

Karşı istihbaratı önleme¹³⁰ temelde; tehdit odaklarının, istihbarat kanallarını çeşitli yöntemler kullanarak engellemektir. Başka bir deyişle, karşı istihbaratı önlemede sızma ve çift taraflı casusluk gibi daha derin stratejilerin ve faaliyetlerin önünü alarak gizliliği korumak esastır. İncelenen dönemde karşı istihbaratı önleyen nitelikte çalışmalara sıklıkla rastlanmıştır. Örneğin Köprülü Mehmed Paşa, bazı atama ve aziller yüzünden arasının açılmış olduğu Yeniçeri Ağası Koca Hüseyin'in aslında kendisi için ölümcül bir tehdit oluşturduğunu bilmesine karşın, sadaret görevine geldiğinde kendisinin desteğini talep ederek onu karşısına almamıştır. Sonrasında biraz da şansının yaver gitmesi sonucu, kendisinin sadece azlini değil idamını dahi isteyebilecek güçte olduğu konusunda kaynakların hemfikir olduğu Koca Hüseyin Ağa'nın ani ölümü Sadrazam'a rahat bir nefes aldirmıştı. Bu fikir birliği yeniçerilerin ayaklanmak için Ağa'nın tek bir işaretini bekledikleri noktasında da geçerlidir. Öte yandan Sadrazam, Hüseyin Ağa'nın öldüğünü haber alır almaz ona casusluk yaptıklarını bildiği *Mü'min Ağa* ve *Sekbanbaşı Kasım Ağa*'yı hemen ortadan kaldırmıştı.¹³¹ Böylece Köprülü, yaşanması muhtemel benzer istihbarî sızma hareketlerine karşı da ciddi bir önlem almıştı.

Sızma gibi girişimlerin önlenmesi, yüzyılın ilk yarısında Osmanlı istihbaratının, özelde Köprülü ailesinin sergilemiş olduğu istihbarî başarının bir göstergesidir. Mesela Avusturya Seferi (1663) esnasında düşman casuslarının kementlerle indikleri kale dibindeki suda, kamışlarla nefes aldıkları tespit edilmiş, birçoğu canlı olarak ele geçirilmişti. Onlardan Avusturya İmparatoru'nun yüz bin askerle Uyvar'a

¹³⁰ E. Safa Gürkan, counter-espionage kavramını *düşman gizli servislerinin tüm aktivitelerini engellemek* anlamında kullanıyor. Ona göre devletler, rakiplerine göre avantaj elde etmek için, bilgi almak ve onu kontrol etmek istedi. Bilgi toplama ve kontrol etme, erken modern "gizli diplomasinin" sadece bir yönüydü. Bu gizliliğin korunması içinse geliştirilmiş birkaç strateji vardı. "İstihbarat stratejileri" gereğince modern devletler; dezenformasyon (yanlış bilgi yayma), bilgi analizi, kriptanaliz (şifreleme), propaganda, rüşvet, sabotaj ve son olarak karşı-istihbarat gibi bir dizi farklı faaliyette bulundular. Emrah Safa Gürkan, "The Efficacy Of Ottoman Counter-Intelligence In The 16th Century", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, C.65, S. 1, 2012, s. 1-2.

¹³¹ *Nâima Tarihi*, VI, s.299; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* XI, s. 32; Uzunçarşılı, III/2.Kısım, s. 379-380; Ahmed Refik, *Köprülüler*, Haz: Dursun Gürlek, İstanbul, 1999, s. 36.

geldiği öğrenilmişti¹³². Dahası, Uyvar hâkimi Forgaç'ın Osmanlıların vaziyetini öğrenmek için gönderdiği casus, o civardaki reayadan bilgi toplarken, Macarca bilen Osmanlı topçularından biri tarafından fark edilmişti. Casustan, Forgaç'ın köprü tamamlanmadan evvel Osmanlılara bir gece baskını yapmak niyetinde olduğu öğrenilmiş, ele geçirilen bir *dilden* de söz konusu istihbarat teyit edilmişti. Bunun üzerine Müslümanlığı seçmiş olan iki Hristiyan, Osmanlı casusu olarak Uyvar'a gönderilerek, Forgaç'ı köprübaşında Türk ordusunu basmaya teşvik ettirilmişti. Osmanlı casuslarının yanlış yönlendirmesiyle, baskın hareketine girişen Forgaç, birçok kayıp vererek kalesine çekilmek zorunda kalmıştı¹³³.

Amcazade Hüseyin Paşa'nın Leh dolaylarından istihbarat toplaması için gönderdiği Acı Bose isimli, gayri-mülüm casus ve Çeribaşı Mustafa Bey'in merkeze ilemiş olduğu rapor da¹³⁴, sınır ötesindeki hareketliliğin anlaşılması ve tehdit henüz ortaya çıkmadan önce tedbir alınması noktasında Sadrazam'a önemli bilgiler sunmuştu. Tacir suretinde vazifelendirilen casusun; "*Hirfet-i bendegânemle Nemçelü diyarından isticale bulub ordu-yı hümayun canibine tahrir ve irsal olunan havadisatdır*" şeklindeki takriri ve içeriğinden de acele ulaştırılması gerektiği intibai oluşturan ifadeleri, hem dönemin istihbarata yönelik algısını anlama hem de istihbarat edinmek için istifade edilen kanalların bir belgesi olması açısından değerlidir. Casusun ifadesine göre, düşman yüz elli kadar top ve top arabası, mühimmat, bunlar haricinde iki araba şarap ve sair tedariklerle Tuna boyundan *katanalarla*¹³⁵ Osmanlı sınırına doğru yaklaşmaktaydı. Ne tarafa gideceği de henüz kestirilememişti, fakat Tuna'dan aşağı doğru ilerlemekteydi. Ayrıca "*bu arabalar taht-ı pul ile gelmiyor, ne mahalle gidecek bilmiyoruz, lâkin dimeyesiniz ki bu şey olmaz, muradları ne olur ise tahrîr iderüz. Bu tarafın keyfiyyetini anlamak pek güçdür*" şeklindeki ifadelerinden de tüm bu ordu ve mühimmatın gizlilik içerisinde sevk edilmeye çalışıldığı anlaşılıyor.

Ayrıca Acı Bose, söz konusu havalide ticaretin durmuş olduğunu, sefer tedariki yapmış ordunun ise şimdilik Osmanlı hududuna uzak bir

¹³² *Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 205.*

¹³³ Yüksel, *a.g.e., s. 76.*

¹³⁴ *T SMA, e. 7654/1, 10 Şaban 1111/ 31 Ocak 1700.*

¹³⁵ Yük taşımada kullanılan iri Macar atı.

mesafede bulunduğu ancak durumun öneminden dolayı, bu bilginin gizli tutulması gerektiğinden de söz etmektedir.

Casus son olarak, idareye bu zamana kadar hizmet ve hürmette kusur etmediğini, bundan sonra da zuhur edecek olan hadiseleri ivedilikle iletmeye devam edeceğini beyan ediyor, idareyi meydana gelebilecek bir saldırı konusunda uyarıyordu.

Ülke içerisindeki casusların tespiti noktasında ciddi bir mesai harcadığı müşahede edilmiştir. Mesela, Rumeli zımmilerinden olup bezirgân kıyafetinde dolaşan Bertraş isimli şahsın casus olduğu anlaşıldığından, Baş muhasebede bulunan deftere casus olarak kaydedilip bir daha serbest bırakılmamak üzere kürek çekme cezasıyla Tersâne-i Âmire'ye konulması için İstanbul Kaymakamı Vezir Osman Paşa'ya emir¹³⁶ gönderilmişti. Yine Dimitri isimli gayri-müslim şahsın casus olması sebebiyle tersane zindanında hapsedilmesi için Donanma kumandanı ve Tersane Emni vazifelendirilmişti¹³⁷. Casuslara verilen cezalar her zaman hapis veya kürek cezasıyla sınırlı değildi. Hatta birçoğunun *siyaseten kat'ı* edildiği de bilinmektedir. Ayrıca ölüm cezası verilmiş casusların mallarının devredildiğine de tesadüf edilmiştir. Mesela Tırnova'da yakalanmış olan Casus Anton'dan kalan mallar, Eflanili Sipahi Osman Mehmed'e verilmişti¹³⁸.

Sonuç

Zaman zaman dirayetleri, zekâları, devlet yönetimindeki tecrübe ve etkileriyle, sultanları gölgede bırakan sadrazamlar, her devir tarihçisinin dikkatini çeken siyasi figürler arasında yerlerini almıştır. Öyle ki vazifeleri süresince yürüttükleri başarılı çalışmaları, çağdaşları olan müellifler ve kendileri hakkında sonradan kaleme alınacak eserlerde övgüye mazhar olmuştur.

Sadrazamları değerlendirebilmek ve haklarında bir kıyas yapılabilmesi için, o devirde yazılan Osmanlı Klasik tarihlerine başvurulmak zorundadır. Müelliflerin süslü fakat yanlı yazın tarzlarıyla; kendilerine seferde başarılı olduklarında kahraman, başarısız ya da herhangi bir çıkar çatışmasına girmeleri durumunda hain damgası

¹³⁶ BOA, A.DVN. MHM.d.,108, s. 138, hüküm:1136, 29 Şevval 1107/ 1 Haziran 1696.

¹³⁷BOA A.DVNSMHM.d..., 106, hüküm: 71, s.180, 10 Ramazan 1106/24 Nisan 1695.

¹³⁸ AE.SMST.II., 119 – 13017, 1 Recep 1106/ 15 Şubat 1695.

vurulmaktadır. Yine de içlerinden; tarafsız, olabildiğince bilimsel birkaç çıkarımda bulunmak da mümkündür.

Dönem kaynaklarının, Osmanlı resmi evrakının ve sonradan onun hakkında neşredilmiş telif eserlerinin ittifak ettikleri husus, Köprülü Mehmed Paşa'nın sağlam bir casusluk ağının olduğudur. Mesela 1683 yılında II. Viyana Kuşatmasına bizzat katılan, Yeniçerilerin IV. Mehmed'in görevden alınmasına ve isyanına tanık olan (1688), *Zeyl-i Fezleke (Silahdar Tarihi)* ve *Nusretname* eserleriyle tanınan ünlü Osmanlı tarihçisi *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*, onun daha sadrazam olmadan evvel saray silahdarını kendisine casusluk etmesi için bağladığını ifade etmiştir. Abaza Hasan Paşa, Deli Hüseyin Paşa gibi ciddi rakiplerini bertaraf etmeyi başaran, sipahi ayaklanmasının tertibatını boşa çıkaran, casusluk suçu işlediğini tespit ettiği Rum Patriği'nin idamını sağlayan Sadrazamın istihbarat ağını küçümsemek gerekiyor. Zaten kendisi 1657 Erdel Seferi'nde yürütmüş olduğu askeri istihbarat stratejisi sayesinde Rakoçi'nin bütün saldırı planını çöktürmüştür. Sadece iç ve askeri istihbaratta değil diplomaside de belirli bir etkinliği ve ağırlığı bulunan Sadrazam, Fransız elçisi M. De La Haye'ı casusluk suçlamasıyla üç ay hapse göndermiş, La Haye ikinci kez elçilik vazifesiyle Osmanlı ülkesine gönderildiğinde ise kendisine protokol kaidelerine uygun davranılmamıştı. Matbah-ı amire hizmetlilerinden bazılarının Yeniçerilerle bir kavgası duyulduğu için padişah tarafından öldürülmelerine dair ferman yazılmışken, Köprülü'nün ricası üzerine affedilip söz konusu görevlilerin Limni adasına sürgün edilmelerini sağlaması onun saraydaki itibarının bir yansımasıdır. Kendisinden sonra sadarete oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın getirilmesinin sözünü alması ve vefatından hemen sonra isteği üzerine Fazıl Mustafa Paşa'nın vazifeye atanması da onun saraydaki etkisinin en açık örneğidir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın tartışmalı tarihi kişiliğinin altında yatan nedenlerden ilki kuşkusuz Deli Hüseyin Paşa'nın boğdurulması, diğer icraatı olarak ise Celâliilere ve Abaza Hasan taraftarlarına karşı girişmiş olduğu orantısız güç kullanımını ki bunu Osmanlı kronikleri *kıyım* olarak kaydediyor. Köprülü'nün çağdaşı müellif Mehmed Halife, Köprülü ile çağdaş bir müellif olan Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî* adlı eserinde bu hadiselerden söz etmekte, fakat Mehmed Paşa'nın almış olduğu bu sert önlemleri hadiselerden yola çıkarak meşrulaştırma yoluna gitmektedir.

Abdi Paşa ise olayları kaydetmekle beraber olumlu veya olumsuz bir sadrazam portresi çizmemektedir. Onun hakkındaki en sert ve eleştirel yorumlar çağdaşı seyyah- tarihçi ve saray hizmetkârı olan Evliya Çelebi'ye aittir. Evliya'ya göre Köprülü, iktidarı boyunca dört yüz bin insan, on yedi vezir, yetmiş bir sancakbeyi ve üç mollaı katlettirmişti. Ondan; *“amma, hunhar-sıret niçe yüz bin hanedan söndürmüş ve niçe yüz canı ten kafesinden uçurmuş ve niçe hanedan sahiblerin hane berduş edüp hanesinden kaçırmış”* şeklinde söz etmektedir. Evliya'nın; bu abartılı rakamlarında ve *gaddar hunhar* gibi söylemlerinde hamisi Melek Ahmed Paşa'nın gözden düşürülmesinde ve azledilmesinde dahil olan Köprülü'yle olan kişisel husumetinin de payı olmalıdır. Fakat bu tartışmalar istihbarat başlıklı çalışmanın kapsamını aştığından metin içinde bu hususlara değinilmemiştir.

Fazıl Ahmed Paşa döneminde, babası ve selefi Mehmed Paşa ülke içindeki sorunları, her ne kadar çözüm yolu tartışmalı olsa da hallettiğinden, istihbarat çalışmalarının ibresi sınır ötesine yönelmişti. Erdel meselesini bahane ederek sınır ihlallerine başlayan Avusturya üzerine açılan 1663 seferinde, istihbarat kanal ve stratejilerinin ciddi anlamda yardımı alınmıştı. Uyvar hâkimi Forgaç, yanına kadar sokulan Osmanlı casuslarınca yanlış yönlendirilerek ordusu ağır kayıplara uğratılmıştı. Zaten *İsa-zade* de bu seferler esnasında Osmanlı tarafının mükemmel askeri casuslardan faydalandığını nakletmiştir.

Döneminde, çeyrek asırdır fethedilemeyen Girit üzerine sefer düzenlenerek alınmasında casusluk kanalı sıklıkla kullanılmıştır. Yine Kandiye'nin Lehistan'dan alınmasının akabinde Bucaş anlaşması imzalanmıştır. Sadrazamın tüm şartlarını harfiyen kabul ettirdiği ve Osmanlı'nın toprak kazandığı son anlaşma olması itibarıyla, bu anlaşma, Fazıl Ahmed Paşa'nın ciddi askeri ve diplomatik istihbarat ağının başarısının bir yansıması sayılmaktadır.

Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti de istihbarî faaliyetlerinden yoğun olarak yararlanmış bir dönemi ihtiva ediyor. Öyle ki daha sadarete gelmezden evvel Sultan IV. Murad'ın saltanattan azli ve II. Süleyman'ın tahta getirilişi sürecinde aktif rol oynamıştır. Sonraki süreçte, kendisi Semendire'nin tekrar alınması için sefere memur edilmişken merkezde taht değişikliğini planlayan kişileri casusluk ağı sayesinde tespit etmiş, IV. Murad'ın tekrar tahta çıkarılmasını önleyerek muhtemel bir taht

kavgasının da önünü almıştı. Ayrıca mesleklerinin doğal bir getirisi olarak seyahat serbestiyetine sahip ve kuruluştan itibaren Osmanlı merkez idaresinin casusluk için istifade ettiği bir kanal olan Hristiyan tüccarların üzerinden haksız vergilerin kaldırılması, bu sayede onların tekrar Osmanlı idaresine bağlanması; karşı casusluk, sızma gibi daha derin stratejilerin önlenmesi noktasında yapılmış icraatı olarak değerlendirilmelidir.

Amcazade Hüseyin Paşa'nın sadareti ise daha önce de ifade edildiği üzere, Avusturya başkumandanı *Prens Eugene de Savoie*'nin, Osmanlı ordusunun içine kadar soktuğu casuslarının üstün hizmetlerinin görüldüğü Osmanlı-Avusturya savaşı öncesinde, savaş tertibatına dair öne sürdüğü isabetli, fakat o dönemde dikkate alınmamış görüşleri neticesinde gerçekleşmişti. Zenta'da büyük bir yenilgi alınmış olmasına rağmen, Amcazade Hüseyin Paşa ve Karlofça'da barış şartlarını görüşmek üzere tam yetkili olarak görevlendirdiği Rami Mehmed Efendi'nin diplomatik hamleleri yenik bir idareci portesi çizmiyor; aksine Belgrad'a bizzat başında bulunduğu büyük bir orduyla giren Sadrazam, muhataplarına barışın elzem olmadığını mesajını veriyordu. Ayrıca istihbarattaki aktif rolleri ile bilinen elçilerden, Venedikli elçinin Rami Mehmed Efendi tarafına olan yakınlığı da idarenin diplomasideki istihbarî farkındalığına bir işarettir.

Osmanlı devletinin Köprülüler dönemindeki istihbarat faaliyetleri genel olarak değerlendirildiğinde; merkez idarenin istihbarat açısından ustalaştığı bir dönem olduğu söylenebilir.

Ülke içi meseleler, kulis çalışmaları, askeri durumlar ve diplomaside etkin bir şekilde istihbarî faaliyetlerin yürütüldüğünü söylemek için yeterli kanıt bulunmaktadır. Buna rağmen sadrazamların tüm bu süreçte kendi ikballerini mi yoksa *Devlet-i Aliyye*'nin çıkarlarını mı ön planda tuttuklarını buradan bakarak söylemek güçtür. Ancak sonuca dönük bir tarih yazımı ile bir çıkarım yapmak gerekirse; çalışılan yaklaşık elli yıllık dönemde, istihbarat özelinde kritik noktalarda sağlıklı kararlar alınıp uygulandığı için, köprülülerin başarılı bir idare yürüttüğü ve iyi idareci portresi çizdiklerini söylemek tarihi çerçeveye uygun düşmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi/ Evrak

TS. MA. e, 794 – 21; 715 – 30; 697 -12; 704 – 39; 528 – 87; 877 – 71; 7654/1; 560- 91; 797 – 52; 560/ 92; 748 – 89; 850 – 9, 560 – 92; 7654/1

Topkapı Sarayı Arşivi Maliyeden Müdevver Defter

TS. MA. d 5995

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri

BOA, A.DVNSMHM.d...5, 100, 101, 110, 108, 106, 98, 92, 69, 71

Maliyeden Müdevver Defterler

BOA, MAD.d, 9860; 2998

Hattı Hümayunlar

BOA, Hatt-ı Hümayun, 1446 – 39

Surre Defterleri

EV. HMK. SR.d, 12, 26, 31, 39, 45

Bab-ı Defteri, Baş muhasebe Tophane-i Amire Kalemî Defterleri

D..BŞM.TPH.d... 18599.

Perakende Evrak/ Tasnifler

İbnü'l-Emin Tasnifi Askeriye, İE.AS.. 36 – 3302

İbnü'l-Emin Tasnifi Hariciye, İE.HR., 4 – 408

İbnü'l-Emin Tasnifi Dâhiliye, 9 – 897, 8 muharrem 1101/ 22 Ekim 1689; 9 – 857, 16 Recep 1102/ 15 Nisan 1691

İbnü'l-Emin Tasnifi Saray Mesalihi, İE.SM., 31 – 3287, 29 Zilhicce 1100 /14 Ekim 1689.

Ali Emiri Tasnifi II. Mustafa, AE.SMST.II., 119 – 13017

Ali Emiri Tasnifi IV. Mehmed, AE. SMMMD. IV. 54 - 6293

Ali Emiri Tasnifi II. Süleyman, AE.SSÜL.II., 20 – 2082

Cevdet Tasnifi, Cevdet-i Maliye, C..ML..430 – 17424

Ali Emiri Tasnifi, IV. Mehmed, AE.SMMMD.IV., 91 – 10758

Kronikler

Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi, Haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi), 1993.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gilmani* (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000.

‘*İsâ-Zâde Târîhi*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.

Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, (Sad. Kamil Su), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

Mustafa Öksüz, *Şem’dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin Mür’î’t Tevârih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Naima Mustafa Efendi, *Naimâ Târîhi*, IV, Haz. Mehmed İpşirli, TTK Yay., Ankara 2007.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, I,II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1982.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Haz. Mehmed Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Türk- İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara 2018.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, Neşr. Ahmed Refik Altınay, İstanbul 1928.

Seyahatnameler

Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi, 5. Kitap, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, YKY, İstanbul 2001.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi, 6. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2002

Jean Thevenot, *1655-1656’da Türkiye*, Çev. Nuray Yıldız, Tercüman 1000 Temel Eser, İstanbul 1978.

Kitap ve Makaleler

Alpargu, M., Sahin, E. & Yazıcı, S. (2009). Teaching History and Its Contribution to Peace. *International Journal of Social Inquiry*, 2 (2), 199-214.

Ágoston, Gábor, “Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry”, *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, Cambridge 2007.

Akdağ, Mustafa “Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603–1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 2, İstanbul 1964.

Akdağ, Mustafa, “Medreseli İsyanları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C: XI/1–4, İstanbul 1950.

Aktepe, Münir, “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *TDV İA*, C.3, İstanbul, 1991.

Bekâr, Cumhuriyet, “Köprülü Mehmed Paşa’nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı”, *Tarih Yazımı Dergisi*,(1), Yaz 2019.

Çabuk, Vahid, *Köprülüler*, Kültür Bakanlığı Turizm Yayınları, İstanbul 1988.

Danişmend, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1950.

Daş Darıcı, M. Gökçen, *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2022.

Doğan, Güner, “Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırının Teşekkülü ve Kapıcıbaşı Osman Ağa'nın Mektupları (1699-1701)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2021 Güz (35).

Duman, Mahmut, *Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

Dünya Casusluk Tarihi, C. I, Ed. Ercan Arıklı, Artel Yay., İstanbul 1974.

Ercan, Hasan, *Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006.

Fidan, Fadimana, “İmdâd-ı Seferiyye Vergisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar: 1731 Osmanlı-Safevi Savaşı Örneğinde”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, 2020.

Gökbilgin, Tayyip, “Köprülüler”, *İA.*, C. 6, MEB Yay., İstanbul, 1967.

Gürkan, Emrah Safa, “The Efficacy Of Ottoman Counter-Intelligence In The 16th Century”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, C. 65, S. 1, 2012.

Gürkan, Emrah Safa, *Espionage In The 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go Betweens And The Ottoman Habsburg Rivalry*, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, Georgetown University, Washington 2012.

Gürkan, Emrah Safa, *Sultan'ın Casusları*, Kronik Yay., İstanbul 2017.

Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, X Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990.

İlgürel, Mücteba, “Hüseyin Paşa, Deli”, *TDV İA*, C. 19, Ankara 1999.

İlgürel, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa”, *TDV İA*, C.26, Ankara 2002.

Karagöz, Hakan, “Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı: Habsburg Gözüyle Prens Eugen'in 1697 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri”, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi (ANKARAD)*, 2020, 1(2), ss. 503-575.

Kunt, Metin, “Naima, Köprülü and Grand Vezirate”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler*, Vol. 1, 1973.

Lewis, Bernard, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, Çev. İhsan Duru, Ayışığı Kitabevi, İstanbul 2000.

Naff, Thomas, “The Ottoman Empire and the European States System”, *The Expansion of International Society*, Ed. Hedley Bull ve Adam Watson, Clarendon Press, Oxford 1984, p.150.

Ortaylı, İlber, *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Yay, İstanbul 2007.

Özcan, Abdülkadir, “Casus”, *TDV İA*, C. 7, İstanbul 1993.

- Özcan, Abdülkadir, “Köprülüzâde Nûman Paşa”, *TDV İA*, C. 26, Ankara 2002.
- Özkan, Selim Hilmi, *Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa (1644-1702)*, Vezirköprü Belediyesi Yay., Vezirköprü 2010.
- Parmaksızoğlu, İsmet, “Karlofça”, *İA*, C. 6, MEB Yay, İstanbul, 1993.
- Pul, Ayşe, *Girit Savaşı ile ilgili Bir Türk Kaynağının Tahlili*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi ABD, 2004.
- Refik, Ahmed, *Köprülüler*, Haz: Dursun Gürlek, İstanbul, 1999.
- Refik, Ahmet, “Osmanlı İmparatorluğunda Meskûkât”, *TOEM*, S. 85, İstanbul, 1925.
- Sağır, Yusuf, “Gâzî Hüseyin Paşa’nın Girit’teki Vakıf Eserleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/2, p. 285-301, Ankara 2013.
- Sağır, Yusuf, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, (yayınlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.
- Sander, Oral, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay., Ankara 1993.
- Savaş, A. İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay., İstanbul 2007.
- Şahin, Muhammed, “Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devletinin Avrupa Devletler Sistemine Girişi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınlar, İstanbul, 1985.
- Topçu, Sultan Murat, “Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa’nın Bani Kişiliği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (8), 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, TTK Yay., Ankara 1983.
- Ünal, Tahsin, *IV. Murad ve Bağdad Seferi*, Berikan Yay., Ankara 2007.
- Yılmaz, Ziya, “İsâzâde Târîhi”, *TDV İA*, C. 22, İstanbul 2000.
- Yüksel, Ahmet, “Osmanlı İstihbarat Ağını Besleyen Bilgi Kanalları (Kuruluştan II. Abdülhamid Devrine Kadar)”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1- 05 Ekim 2018)*, Ankara, Türkiye.
- Yüksel, Ahmet, “Yeniçeri Ocağı Bozulma ve Casusluk”, *History Studies*, V.9, 1,2, 2017.
- Yüksel, Ahmet, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

Extended Abstract

The period that historians will later call the Köprülüler Period refers to a period of more than fifty years, starting with 1656, when Koprulu Mehmed Pasha was brought to grand vizier, and ending with Köprülüzade Numan Pasha's grand vizier, which ended in 1710. This time in order; IV. Mehmed, II. Solomon, II. Ahmed, II. Mustafa and III. It covers the periods of Ahmad's reign.

The 17. century was a period when the empire reached the widest limits, but also experienced great territorial losses for the first time. Since the beginning of the century, the negativity experienced inside and outside the country had put the state in a difficult situation, and the changes of the grand vizier, which were frequently experienced with interventions from the palace, had weakened the central administration. According to sources, Sultan II. Osman's inexperience and inability to notice the spies in his own army paved the way for his disastrous murder. II. After the murder of Osman IV, who took the reins of the sultanate into his hands. Although a partial improvement was seen with Murad's strict discipline, the process that led to the abdication and murder of his father Sultan Ibrahim in the janissary uprising, which was encouraged by the ulama, was IV. It would result in Mehmed taking over the reign as the youngest sultan. The great valide Kosem Sultan and IV. During this period, which was the scene of struggle between Mehmed's mother Valide Turhan Sultan and which is called "the Reign of Women" by some historians, Koprulu Mehmed Pasha was brought to grand viziers.

During the mentioned period, the Venetians came up to the Dardanelles Strait and closed it, movements against the Ottomans occurred on the Polish-Russian border, and border violations reached a upper stage on the Austrian border. In addition, riots broke out between some Kizilbash, Druze, Urban and Turkmen tribes around Damascus and Georgia. The calm and trust atmosphere was shaken because the janissaries and sipahis rebelled repeatedly in the center and killed hundreds of innocent people, while various banditry movements led by the rebels caused unrest among the Anatolian people in the provinces. What a difficult choice it is to take on such a serious responsibility as grand vizier in an environment where such public order and order are disrupted is a result that arises spontaneously. Koprulu's putting forward some conditions to accept the post of grand vizier, moreover, getting his terms accepted, can be explained by the fact that the palace, worn out by intrigues, wants to save both the country and the reign from the difficult situation it is in.

During the period of the grand viziership of the Koprulu family, there were many important developments that were the subject of intelligence studies, such as five changes of reign, military operations across the border, important

events that threatened security at the border, diplomatic contacts with neighboring countries, especially Austria and Poland. All these developments were evaluated under the headings of internal, military and diplomatic intelligence in the study. In addition, since the direction of intelligence work in the period under review was often translated into political factions and activities aimed at preventing counterintelligence, it was considered appropriate to open separate titles for power struggles and counterintelligence work.

Koprulus Era, Koprulu Mehmed Pasha's seven-year-old IV It started when he was brought to the position of grand vizier by Mehmed. The accession of a sultan to the throne at a young age was not considered new for the Ottomans, because the sultanate was a representative station, and it was enough to be born to ensure the minimum condition for having this right. Of course, from Ottoman descent... But it was not so easy to become the second man. Various palace services, important tasks, good references and a little luck were required to come to grand viziers office. However, Köprülü Mehmed's process extending from his position in the palace kitchen to the position of sadaret indicates a little more than luck.

Koprulu Mehmed Pasha's eldest son, Koprulu Fazil Ahmed Pasha, who became the grand vizier at the youngest age in Ottoman history and managed to stay in this post for the longest time after Sokullu, was appointed to the post at the age of 26 on the promise made to his father after his death, also became the scene of intelligence work during the grand vizier period.

Fazil Ahmed Pasha, who worked as a teacher with the title of “pasazade” in Ahmed Pasha, Kasim Pasha, Sahn Seman and Sultan Selim madrasas from the age of 16, but passed to the governor on the advice of his father due to disputes between scholars, from 1659 onwards Erzurum and Damascus governorates during the tenure of intelligence work focused on foreign affairs.

Fazıl Mustafa Pasha, the third prominent name of the family, is the youngest son of Köprülü Mehmed Pasha. His period of office, just like Köprülü Mehmed Pasha, coincides with a period of intense internal and external turmoil. Therefore, the direction of Fazil Mustafa Pasha's intelligence channels was primarily translated into palace intrigues.

Uncle-“zade¹³⁹” Hüseyin Pasha, the fourth name brought to the grand vizier from the Köprülü family, is the son of Hasan Ağa, the brother of Köprülü Mehmed Pasha, the founder of the family. During the grand viziers of Fazil Ahmed and Fazil Mustafa Pashas, he was known by the nickname “Uncle-zade”

¹³⁹ “zade”, a person from the same lineage

due to the fact that he was the son of their uncle. What made him appointed as grand vizier was the accurate but not taken into account opinions he put forward about the war apparatus before the Ottoman-Austrian War.

The last grand vizier belonging to the Köprülü family, Numan Pasha, is the eldest son of Fazıl Mustafa Pasha and the grand vizier who stayed in Sadaret for the shortest time in the Köprülü family.

Political Factions and Intelligence

Considering that the habit of having spies in the services of all high-level admin, including grand viziers and sultans, has become a tradition since the time of the Suleiman I, in inter-factional struggles, it becomes easy to say that the first job of grand viziers is to create an espionage network and take advantage of it as much as possible. Mehmed Pasha, the first grand vizier of the Köprüllüler family, acted in this way as well. He followed the developments in both the palace and other state institutions through the wide espionage network he had established in order to strengthen his position, and even informed the spies operating within the said network about all the events around the clock.

The espionage network established by Köprülü Mehmed Pasha was so functional that he used the clerks belonging to the sipahi league named Piri Çavuş and Caliph Koca, whom he connected to him with various gift and moneys, as spies, so that he became aware of the most secret developments in the military region. There is also remarkable information in the sources of the period regarding his espionage network. For example, Fındıklılı Süleyman Efendi reports that Köprülü Mehmed Pasha had Silahdar Mustafa Pasha assassinated on the grounds that he was spying on Boynueğri Mehmed Pasha. Naima, on the other hand, noted that the exchange of information between Köprülü and his spies took place through an official located in Mabeyn, and during the Abaza Hasan Pasha uprising, the Dec Deciphering of the secret connection between the Abaza and the sipahis took place thanks to Köprülü's espionage network.

The grand vizier's espionage network made a significant contribution to the elimination of his other rival, Deli Huseyin Pasha also. Political factions ignited the fuse of developments that determined the fate not only of grand viziers, but also of sultans most of the time. That is why, of course, the follow-up of the lobbying activities carried out about the opponents was of vital importance for the sadaret and sultanate front. The most functional way of conducting this tracking was undoubtedly through the espionage channel. As a matter of fact, while Fazıl Mustafa Pasha was at the front during the Ottoman-Austrian wars, which coincided with his years of grand vizier, a detailed report was submitted

to him about what happened at the administrative center. Thanks to this, Fazil Mustafa Pasha had both prevented the chaos that might arise during the change of reign and strengthened his position.

Internal Intelligence

Ensuring an environment of peace and security within the country is the primary duty of the political authorities. Because no state that has failed to ensure its intra-border security can never ensure control over its borders and prevent possible threats and dangers. Representatives of the Ottoman central administration should also been agreed that since the establishment, they have focused on measures to ensure internal security, and for this they have attached importance to internal intelligence work. The Koprulus had concentrated their intelligence activities on the domestic intelligence point. For example, when Koprulu Mehmed Pasha's spies informed him that the sipahis were preparing for an uprising, Koprulu Mehmed Pasha personally met secretly with the Janissary Agha to ensure that the Janissaries would not support the Sipahis in a possible sipahis uprising and took the necessary measures. When the expected sipahi revolt broke out on January 4, 1657, the Janissaries did not support the rebels as they had promised. The sipahis who gathered in the square had to disperse when they were deprived of January support. Grand Vizier Köprülü Mehmed Pasha personally received the fruits of the intelligence studies he conducted. The term of office of Fazil Mustafa Pasha, who belonged to the Köprülüler family, coincided with a period of intense domestic and international unrest, just like his father Köprülü Mehmed Pasha. As soon as Fazil Mustafa Pasha became grand vizier, intelligence work was focused on domestic issues. The intensive work spent on preventing banditry movements that undermine the authority of the central administration and create an internal security deficit can be traced from the Ottoman archive. In general, ordinary crimes such as banditry-extortion- road blocking-kidnapping that threaten internal security are usually committed by the regional "kadi"¹⁴⁰-trustee, etc. although intervention was being made on the complaint petitions sent to the center by the officials, more care was being taken in the cases reported to the administration by the experts in the field. Therefore, the fact that no birds were flown, so to speak, on both banks of the Danube was a result of the usefulness of the spies stationed in the region.

Military Intelligence

The issues that appear to be the field of activity of military intelligence during the Köprüllüler period are mainly the Erdel problem, The Austrian

¹⁴⁰ the official responsible for justice, the judge.

expedition organized to prevent Austria from interfering in Ottoman internal affairs, which used the Erdel problem as a pretext (1663), The struggles with Venice and the conquest of Crete are the Polish expedition (1672), which was finally caused by the Cossacks issue. The King of Erdel, who was under the Ottoman protection, II. Rakoczi's rebel movement to seize the kingdom of Poland had endangered the northern border of the Empire. In order to prevent this attempt, an expedition was organized against Transylvania under the leadership of Koprulu Mehmed Pasha in 1657.

The intelligence activity experienced before the expedition was reflected in both the archival records and the works of the period. For example, Evliya Çelebi recorded that thanks to a spy hired by Melek Ahmet Pasha from the Cossacks besieging the Azov Fortress, it was learned that the Wallachian-Boğdan voivodes had betrayed the Ottoman side. Spies were also sent to the voivodeships to confirm the information obtained from these spies. According to the spies, the voivodes were acting together with Rakoci and intended to raid the Ottoman army at a water crossing. Learning about this plan, of course, strengthened the hand of the Ottoman side. The intelligence activities organized by Köprülü Mehmed Pasha during the campaign were not limited to obtaining some information from the other side. Successful efforts were also made to prevent counterintelligence activities, which are at least as important as him.

According to Ottoman sources, after the capture of Uyvar, it was possible for Zigetvar, which was besieged by Austrian forces, not to fall into enemy hands thanks to the timely and complete fulfillment of the duties of Fazil Ahmet Pasha's spies. In addition, the success of the Austrian expedition organized in 1664 and the undeniable usefulness of Fazil Ahmet Pasha's espionage network in leaving the Kanije siege without consequences had been seen.

Diplomatic Intelligence

Diplomacy, defined as "the art of conducting interstate relations through official representatives", and intelligence, described as "a set of secret activities carried out for the foreign policy and national security of states", are two complementary concepts. Because most of the time, the actors of diplomacy are also the characters who play a primary role in intelligence activities. Therefore, the two concepts in question cannot be considered separately from each other by their nature anyway.

Envoys and voivodes, who were the channels used by the Ottoman central administration to obtain diplomatic intelligence since the establishment, had also been engaged in some activities during the Köprüllü period. As a matter of

fact, the available data seem to be sufficient to say that the intelligence activities in the period under review are not limited to domestic and military intelligence only, but also that an intensive time is spent on diplomatic intelligence. In this context, the known espionage network that each grand vizier created within their own structures focused on every possible threat to the integrity of the Empire. For example, the espionage network of Köprülü Mehmed Pasha was organized by the Greek Patriarch III in Istanbul. He had signed an important service by intercepting a letter from Purtenios provoking the voivode of Erdel.

Counterintelligence

Counterintelligence is basically to block the intelligence channels of threat foci by using various methods. In other words, it is essential to protect confidentiality by paving the way for deeper strategies and activities such as infiltration and double-sided espionage in preventing counterintelligence, and counterintelligence work was frequently encountered during the period under review. The prevention of attempts such as infiltration is an indicator of the intelligence success exhibited by the Ottoman intelligence, especially the Köprülü family, in the first half of the century. For example, during the Austrian Expedition (1663), it was found that enemy spies were breathing with reeds in the water at the bottom of the castle, where they landed with lasso, and many of them were captured alive. From them it was learned that the Emperor of Austria had come to Uyvar with a hundred thousand soldiers.

Moreover, the spy sent by Uyvar management Forgaç to find out the situation of the Ottomans was noticed by one of the Ottoman gunners who spoke Hungarian while collecting information from the nearby local. It was learned from the spy that Forgaç intended to make a night raid on the Ottomans before the bridge was completed, and this intelligence was confirmed from a captured spy. Upon this, two Christians who had chosen Islam were sent to Uyvar as Ottoman spies and encouraged Forgaç to attack the Turkish army at the bridgehead.